

POLICEJNÍ AKADEMIE ČESKÉ REPUBLIKY V PRAZE

Fakulta bezpečnostně právní

Katedra soukromoprávních disciplín

**Násilné trestné činy v římském
právu a jejich postih**

Bakalářská práce

Violent crimes in Roman law and their sanctions

Bachelor thesis

VEDOUCÍ PRÁCE

prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc.

AUTOR PRÁCE

Natálie Zadražilová

Praha

2024

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že předložená práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Týnci nad Sázavou dne 14.03.2024

.....

Natálie Zadražilová

Poděkování

Ráda bych poděkovala prof. JUDr. Michalu Skřejpkovi, DrSc. za užitečné připomínky a rady, které mi během psaní bakalářské práce poskytoval. Dále bych chtěla poděkovat své rodině, která mi je při studiu velkou oporou.

Anotace

Tato bakalářská práce má za cíl přiblížit čtenářům téma římského práva veřejného, konkrétně římského trestního práva a násilných trestných činů, které upravovalo. Pro zasazení tématu do širšího kontextu na začátku práce představuji důležité právní prameny a poskytuji základní popis římského trestního práva a principů, na kterých bylo postaveno. Následně se věnuji rozdílu mezi soukromým trestáním a veřejnými soudními systémy a také konceptu trestní odpovědnosti pro obyvatele Říma, ať už požívajících římské občanství či nikoliv. Potom už se dostávám k jednotlivým násilným trestným činům a jejich nejčastějším postihům, které se výrazně lišily v závislosti na společenském postavení jedince v římské společnosti.

Klíčová slova

Římské trestní právo, římské právo, Řím, trestný čin, trest smrti, římská společnost, Digesta

Annotation

This bachelor thesis aims to introduce readers to the topic of Roman public law, specifically Roman criminal law and the violent crimes it regulated. To contextualize the topic within a broader framework, I begin the thesis by presenting important legal sources and providing a basic description of Roman criminal law and the principles it was built on. Subsequently, attention is directed towards the distinction between private punishment and public judicial systems, as well as the concept of criminal liability for inhabitants of Rome, whether they enjoyed Roman citizenship or not. Following this, the thesis delves into individual violent crimes and their most common penalties, which significantly varied according to the social status of the individual.

Key Words

Roman criminal law, roman law, Rome, crime, death penalty, roman society, Digest

Obsah

Úvod.....	7
1 Římské trestní právo.....	8
2 Prameny římského trestního práva.....	10
2.1 Zákon 12 desek.....	10
2.2 Paulovy Sententiae.....	11
2.3 Codex Theodosianus.....	13
2.4 Corpus iuris civilis.....	13
2.4.1 Justinianův kodex a Novellae leges.....	14
2.4.2 Digesta seu Pandectae.....	14
2.4.3 Institutiones.....	15
3 Trestní odpovědnost v římském právu.....	16
4 Trestání soukromé a paterfamilias.....	20
5 Trestání veřejné.....	22
7 Násilné trestné činy.....	27
7.1 Zabití, vražda a otcovražda.....	27
7.2 Žhářství.....	33
7.3 Kastrace a obřízka.....	35
7.4 Vis a Iniuria.....	36
7.5 Loupež.....	39
7.6 Znásilnění a únos.....	40
8 Druhy trestů.....	42
8.1 Tresty smrti.....	42
8.1.1 Damnatio ad bestias.....	43
8.1.2 Poena cullei.....	45

8.1.3	Upálení	47
8.1.4	Ukřižování	47
8.2	Odsouzení k otroctví	49
8.2.1	Damnatio ad metala	49
8.2.2	Damnatio ad ludum a Damnatio ad gladium.....	49
8.3	Vyhnanství	50
	Závěr.....	53
	Použitá literatura	54

Úvod

Téma, jež jsem si vybrala pro svou bakalářskou práci, „Násilné trestné činy v Římském právu a jejich postih“, je nepochybně tématem velmi komplexním. Římské právo nám do současnosti zanechalo velkolepý odkaz tisíců let právní vědy, na jejichž principech z velké části stojí právní systémy moderních demokratických států.

Násilí ve svém rozsahu a projevech rozhodně není unikátní ani specifické pro starověkou římskou společnost, avšak, jako u většiny civilizací, nejenže stálo u zrodu Říma, provázelo ho také celou jeho historií, umožnilo jeho vývoj a nakonec způsobilo i jeho pád.

Je jisté, že římský lid vnímal násilí odlišně než průměrný moderní člověk. Bylo nástrojem k dosažení spravedlnosti, ať už skrze vykonání soukromé pomsty, neregulované římským státem, nebo skrze odsouzení k obzvláště krutému trestu smrti ve veřejném trestním procesu. Zatímco pro současnou českou společnost je rutinní praktikování trestu smrti vzdáleným konceptem, pro Římany se nejednalo o nic neobvyklého.

V této bakalářské práci rozeberu a vysvětlím základní principy římského trestního práva, základní poznatky o trestní odpovědnosti římského lidu, rozdíl mezi soukromým trestáním, domácí jurisdikcí *paterfamilias* a veřejnými soudy a podstatu jednotlivých násilných trestných činů. Nakonec popíši, jakým způsobem probíhalo ukládání a výběr trestu smrti, který se za násilné trestné činy ukládal často pro jejich negativní celospolečenský dopad. Kde to bude vhodné poskytnu svůj náhled na rozdíly a podobnosti mezi instituty a zásadami současného českého trestního práva a římským trestním právem.

V místech, kde cituji z právních pramenů, uvádím původní latinské znění, které dle mého názoru ilustruje zamýšlený význam textu lépe než jeho překlad.

1 Římské trestní právo

Na úvod je třeba jasně vymezit, co zahrnuje pojem „římské právo“, neboť od toho se bude obsah této bakalářské práce odvíjet. Pojmem římské právo se myslí tzv. historické římské právo, jehož počátek je shodný se založením Říma (podle legendy 753 př. n. l.), a jehož konec se váže k vládě císaře Justiniána (527 až 565). Historické římské právo se tedy vyvíjelo po více než dvanáct století. Za tu dobu zažilo nesčetné množství vzestupů a pádů, kdy z dnešního pohledu můžeme poměrně jasně rozeznat období, ve kterých úroveň a sofistikovanost právní vědy v Římě vzkvétala a období, kdy naopak upadala.

Římské právo se běžně dělí na právo veřejné, *ius publicum*, a právo soukromé, *ius privatum*. Pod veřejné právo byly řazeny všechny případy, které nějakým způsobem útočily na celistvost římského státu a na veřejný zájem neboli *utilitas publica*. Na druhou stranu soukromé právo upravovalo případy, které se dotýkaly čistě individuálních zájmů osob. Avšak rozdíl mezi soukromým a veřejným zájmem nebyl mnohdy jednoznačný a docházelo k prolínání těchto dvou oblastí.

Podobně můžeme rozdělit i římské trestní právo. V závislosti na tom, kdo vykonává trestní pravomoc. U veřejného trestního práva jsou to státní orgány, které skrze veřejný proces řeší případy trestných činů majících negativní dopad na celou římskou společnost. Soukromé trestní právo tuto trestní pravomoc ponechává v rukou jednotlivce a na jeho uvážení. Do výkonu soukromé msty či domácích jurisdikcí prakticky nezasahuje.

Trestné činy, jak bychom je nazvali dnes, byly podle tohoto rozdělení souzeny buď jako soukromé nebo jako veřejné skutky, podle toho, zda z pohledu římské společnosti napadaly zájmy jednotlivce nebo zájmy státu. Proto například krádež, vnímaná ve svém negativním vlivu na společnost jako jeden z méně závažných skutků, spadala pod soukromé právo jako delikt. Stejně tak loupež a urážka na cti (*iniuria*) byly delikty. Naopak protiprávní jednání jako je vražda, cizoložství, vlastizrada znásilnění nebo únos, vnímány jako škodlivé nejen pro oběť, ale pro celou římskou společnost, patřily do kategorie veřejného práva. Byly tedy trestnými činy, nikoliv soukromoprávními delikty.

Rozdíl mezi tím, co je trestným činem, a co je deliktem nebyl však vždy tak jednoznačný. V určitou chvíli vyvstala dokonce možnost „duální odpovědnosti“, kdy pachatel mohl být za určitá jednání stíhán dle soukromého práva a v rámci „cognitio“ i dle veřejného práva.¹

Svépomoc je prvek, se kterým se setkáváme napříč historií římského práva, i když rozhodně není typická pouze pro římskou společnost. Prakticky ve všech společnostech, minulých i současných, se setkáme se situacemi, kdy občané převzou podstatné záležitosti do vlastních rukou. Někdy z opravdové nouze a nutnosti, tedy oprávněně, jindy nikoliv.

Protože v Římě neexistovaly oficiální policejní složky, které by dohlížely na dodržování práva a jeho vymáhání a prováděly vyšetřování a další úkony trestního řízení, spočíval tento úkol v rukou jednotlivců. Pokud někomu byla způsobena újma, bylo na něm, aby převzal iniciativu a domáhal se potrestání pachatele tím, že na něj podá žalobu. Žalobce měl také za úkol sám vyšetřovat trestný čin, nacházet důkazy, a nakonec je před soudem předložit. To se označuje jako tzv. akuziční princip, o kterém se ještě v práci zmíním. Svépomoc můžeme v římském právu vnímat nejen v souvislosti s akuzičním principem, ale také v souvislosti s odvetou založenou na proslulém principu „oko za oko, zub za zub“.

Je možná poněkud překvapivé, že dvě obecné zásady, na kterých je postaveno trestní právo současnosti, římské právo v praxi nerespektovalo tak důkladně, jak bychom si mohli myslet. Jedná se o zásady „*nullum crimen sine lege*“ neboli není trestného činu bez zákona a „*nulla poena sine lege*“ neboli není trestu bez zákona.²

¹ DU PLESSIS Paul J., ANDO Clifford, TUORI Kaius. *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, str. 318

² KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 318

V učebnici Římské právo je uvedeno: „*Stačí připomenout, že celá soustava trestních porot, která se vyvíjela od počátku 2. století př. n. l. byla zpočátku založena na retroaktivitě. Jednoduše řečeno, senát se dozvěděl o nějakém činu, který by podle jeho názoru měl být potrestán, byla ustavena vyšetřovací komise, lidové shromáždění na základě návrhu pověřeného úředníka přijalo zákon, kterým bylo takovéto jednání prohlášeno za trestné a zároveň byla ustavena porota, která měla pachatele odsoudit i uložit trest, který ho měl postihnout.*“³

Netřeba říkat, že římskému právu, reprezentujícímu otrokářskou společnost, byl koncept rovnosti osob před zákonem více než cizí. Římské občanství a později společenské postavení pachatele, tzn. jeho příslušnost k *humiliores*, nižší společenské třídě, či *honestiores*, vyšší společenské třídě, hrála v trestní represi klíčovou roli. Mnohdy znamenala pro pachatele rozdíl mezi životem a smrtí.

2 Prameny římského trestního práva

2.1 Zákon 12 desek

Lex duodecim tabularum neboli Zákon dvanácti desek, je považován za základní stavební kámen římského práva a stojí na samém počátku jeho kodifikace. Pro římskou společnost představoval ve své důležitosti ekvivalent Deseti přikázání. Jedná se o první kodifikaci římského obyčejového práva, kterou sestavil v letech 451 až 449 př. n. l. sbor deseti významných mužů, kteří se označovali jako *decemviri legibus scribundis* neboli „deset mužů pro napsání zákonů“, což byla dočasná legislativní komise, sestavena za účelem vyřešení mocenského konfliktu mezi patricji a plebeji, vykonávající v tomto období neomezenou vládní moc. Sestavením a zveřejněním Zákona dvanácti desek byl nejen plebejům, ale všem římským občanům umožněn přístup k informacím o jejich právech a povinnostech. Tento počín poprvé zavedl jejich formální rovnost před zákonem. Formulace jednotlivých ustanovení jsou stručné. Obsahově se

³ KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 318-319

věnuje nejvíce procesnímu a trestnímu právu, najdeme v něm ale ustanovení práva dědického, rodinného či ustanovení o správě římského státu. Trestnímu právu je potom věnována deska VIII. a IX.⁴

Titus Livius ve svém díle uvádí toto: „*Na XII deskách je stanoveno, aby zákonem a právem bylo vždy to, na čem se lid usnesl naposled*“, čímž je vyjádřen současný právní princip „*lex posterior derogat legi priori*“ neboli pozdější zákon ruší ten dřívější.⁵

2.2 Paulovy Sententiae

„*Pod jménem známého a váženého severovského právníka Iulia Paula bylo někdy na přelomu 3. a 4. století vydáno dílo označované jako Sententiae Pauli. V této podobě se nám však nedochovalo, protože jeho text byl dále ve 4. a 5. století upravován a aktualizován, zejména do něj byly zapracovávány pozdější císařské konstituce. Paulova jména bylo pouze využito, aby tento spisek požíval větší vážnosti. Ve své podstatě se sice jedná o výtah z Paulových spisů, ale kromě toho zde nalezneme také úryvky z děl dalších římských klasických právníků.*“⁶

Pojem *sententiae* obecně označuje sbírku právních pravidel pro praktiky. Název *Sententiae Pauli* má dvojitý význam. Používá se pro označení jednoho z děl Julia Paula *Sententiarum ad filium libri quinque Paulus*, v překladu Paulových pět vět synovi, a zároveň se název vztahuje i k právní příručce, která nese jeho jméno.⁷

Co se týče jeho obsahu, zabývá se širokou škálou protiprávních činů a jejich trestáním. V Knize I. nalezneme ustanovení o dohodách a smlouvách, o uprchlých otrocích, o podvodech, dále ustanovení týkající se mladistvých pod

⁴ *Decemviri*. Online. Encyklopedie CoJeCo.cz. Brno: CoJeCo.cz, 1999–2020. Dostupné z: <https://www.cojeco.cz/decemviri-1>. [citováno 2024-01-01].

Zákony dvanácti desek. Online. Encyklopedie CoJeCo.cz. Brno: CoJeCo.cz, 1999–2020. Dostupné z: <https://www.cojeco.cz/zakony-dvanacti-desek>. [citováno 2024-01-01].

BARTOŠEK Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 129

SKŘEJPEK Michal. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*, str. 27

JOHNSON Allan Ch., COLEMAN-NORTON Paul R., BOURNE Frank C. *Ancient Roman Statutes*. Austin, 1961, n. 8, s. 9-18. Dostupné z: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/twelve_Johnson.html. [citováno 2023-01-02].

⁵ SKŘEJPEK Michal. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*, str. 51

⁶ SKŘEJPEK Michal. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*, str. 133

⁷ BARTOŠEK Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 292

25 let nebo ustanovení o trestních věcech, kde je např. vyjádřen zákaz mučení a vykonání trestu smrti na těhotné ženě, přičemž tyto tresty mohou být vykonány až po porodu dítěte. Kniha II. se zabývá například cizoložstvím, dále půjčkami, sliby, koupí a prodejem, krádeží, manželstvím, zmiňuje i konkubíny. Ve třetí knize je upraveno mj. dědictví, závěť a vražda pána jeho otroky a z toho pro ně vyplývající trestní odpovědnost. Čtvrtá kniha pokračuje v problematice závětí a jejich padělání, dědictví a jeho odmítnutí, dále se zabývá mj. také sirotky nebo stupni pokrevního příbuzenství.

Je evidentní, že Kniha V. je z hlediska násilných trestných činů nejhojnější. Upravuje činy spáchané davem jako např. ozbrojená loupež, za kterou se ukládá trest smrti, nebo způsobení zranění s následky ztráty končetiny nebo dokonce života, za což je možné uložit mimořádný trest. Dále se v této části o činech spáchaných davem dozvídáme o spolupachatelství, které je vyjádřeno jako vědomé ukryvání pachatelů, přičemž těmto osobám hrozí stejný trest, který bude udělen pachatelům samotným. V páté knize se v kontextu davů dočteme i o žhářství, jehož skutková podstata je definována jako úmyslné podpalování majetku. Je zde upraveno i nedbalostní založení ohně, kde jako trest postačí náhrada škody, což vyjadřuje duální povahu odpovědnosti v závislosti na úmyslu. Buď trestní odpovědnost v případě úmyslného založení ohně nebo delikt v případě neúmyslného.

Poslední podstatná část v Knize V. se zaměřuje na zranění, kde se nejdříve vymezuje, co lze vůbec za zranění považovat. Rozlišuje újmu vnější – fyzickou, která je způsobena úderem, tzn. působením nějaké vnější síly nebo zhýralostí a újmu vnitřní - újma na cti, důstojnosti, která je způsobená urážkami a pomluvami. Další ustanovení říká, že šílenci a nemluvňata jsou z podstaty věci vyloučeny z trestní odpovědnosti. Pátá kniha dále obsahuje ustanovení o zasahování do manželství či svádění vdané ženy a dokonce se vyjadřuje k činu zneužití a únosu chlapců mladších 17 let a cudných dívek.

2.3 Codex Theodosianus

Východořímský císař Theodosianus II. byl prvním, kdo se pokusil o komplexní kodifikaci římského práva. Komplexnost této kodifikace měla spočívat ve spojení jednak práva čerpaného ze spisů klasické jurisprudence („ius“), tak i práva nového v podobě císařských konstitucí („leges“). Tento záměr se však bohužel povedlo naplnit až císaři Justiniánovi a Theodosiův kodex obsahuje pouze modifikované císařské zákony. Platným se stal 1. ledna roku 439.

2.4 Corpus iuris civilis

Corpus iuris civilis je ve středověku poprvé použitý název pro „tři svazky zákonů“ - tria volumina, jak je označoval tehdejší vládce Východořímské říše, císař Justinián I., na jehož popud byly na samém počátku jeho vlády, v hlavním městě Konstantinopoli, sestaveny. Jedná se o souborné dílo psané latinsky. Obsahově jde o spojení starého římského práva a císařských zákonů, skládající se z těchto tří částí: *Codex Iustinianus*, *Digesta* a *Institutiones*.

Justiniánovým cílem bylo vytvořit uspořádané, přehledné, jednotné a srozumitelné dílo, naplňující potřeby tehdejší prosperující společnosti. Jeho vize, obnovit slávu římského impéria, se do jisté míry naplnila tím, že se tyto kompilace staly základem evropských kontinentálních právních systémů. Dílo vznikalo v relativně krátkém období v letech 528 až 534.⁸

Přestože po svém vydání byly kompilace označeny za „výlučné zákoníky“, tzn. měly se stát jediným pramenem práva, zdaleka nesjednotily právo v celé východořímské říši. Nadále bylo císařem uznáváno i právo nepsané - obyčejové, které však vznikalo pouze lokálně a vzhledem k rozlehlosti a civilizační rozmanitosti říše přirozeně nemohlo mít povahu obecně závazných norem.⁹

⁸ KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 42-43
BARTOŠEK Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 121, 122

⁹ KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 51

2.4.1 Justiniánův kodex a Novellae leges

„K realizaci velkého kodifikačního díla přistoupil Justinián hned poté, co nastoupil na trůn. 13. února roku 528 jmenoval zvláštním dekretem desetičlennou komisi právníků a praktiků a uložil jí sebrat do jedné sbírky císařské konstituce ze tří již existujících kodexů, tj. z kodexu Gregoriova, Hermogenianova a Theodosiova.“¹⁰

Zanedlouho po jeho vydání bylo evidentní, že bude třeba Kodex revidovat vzhledem k nesrovnalostem, které se objevily v rámci tvorby Digest a Institucí po jejich porovnání s obsahem Kodexu. Původní verze Kodexu se nedochovala a její obsah není známý. Nová verze, s názvem *Codex Iustinianus repetitae praelectionis*, byla publikována roku 534 a pojmula celkem 4600 konstitucí, přičemž ty ostatní, v této nové verzi neobsažené, pozbyly platnosti. Kodex je rozdělen do 12 knih, kde každou z knih tvoří tituly obsahující chronologicky řazené konstituce. Upravuje řadu témat, ale soukromé právo a soukromý proces tvoří obsahově největší část. Trestnímu právu a procesu je věnována pouze kniha devátá.¹¹

Justiniánské novelly, latinsky *novellae leges*, bývají někdy řazeny jako čtvrtý svazek Corpus Iuris Civilis, přestože nikdy nebyly oficiálně vydány v podobě sbírky zákonů, ale pouze soukromě, většinou až po císařově smrti. Jedná se o povětšinou řecky psané normy, které vznikly po vydání zrevidované verze Kodexu a jejich účelem bylo jeho další doplnění. Platí zde pravidlo „*lex posterior derogat priori*“ neboli zákon pozdější ruší zákon dřívější. Toto pravidlo platilo v jejich poměru k Digestům a Kodexu.¹²

2.4.2 Digesta seu Pandectae

„Nová komise stála před těžkým úkolem pořídit sbírku „práva starého“ (*ius*), tedy vybrat ze spisů klasické jurisprudence všechno platné, živé a užitečné, vybraná

¹⁰ KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 43

¹¹ SKŘEJPEK Michal, *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*, str. 287
BARTOŠEK Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 104

¹² SKŘEJPEK Michal, *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*, str. 287
KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 50, 51

*místa přehledně sestavit, jednotně upravit (eventuálně i zmodernizovat) a tak zpřístupnit široké veřejnosti, právnické především.*¹³

Tribonianus, jeden z členů komise, která pracovala na sestavení Kodexu, si za svou práci vysloužil císařovu přízeň a byl díky tomu, roku 530, jmenován do čela nové kodifikační komise. Tentokrát měl dokonce možnost si podle vlastního uvážení vybrat ostatní členy komise, která bude pracovat na tvorbě slavné sbírky. Digesta byla dokončena, vzhledem k rozsáhlosti původního materiálu, kterým se komise musela propracovat, v rekordní lhůtě pouhých tří let.¹⁴

Digesta jsou nejrozsáhlejším a nejdůležitějším dílem z Corpus Iuris Civilis. Celkem je tvoří 50 knih, přičemž v antickém smyslu jsou „knihami“ myšleny kapitoly, které se obsahově soustředí téměř výlučně na právo soukromé. Trestnímu právu se věnují pouze dvě knihy, a to kniha 47. a 48., jinak nazývané také jako *libri terribles*, v překladu knihy strašné.¹⁵

2.4.3 Institutiones

Institute jsou nepříliš rozsáhlé učebnice práva o čtyřech knihách, které měly sloužit jako úvod ke studiu Digest a obsahovat základní právní pojmy a principy vysvětlené snadno pochopitelnou formou. V závěru čtvrté knihy se nachází krátké pojednání o trestním právu procesním, což představuje jednu z mála odchylek od slavné Gaiovi učebnice, která byla především pro Institute základem. V účinnost vstoupily v podobě zákona ve stejný den jako Digesta, roku 533.¹⁶

¹³ KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 45

¹⁴ KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 45-47

¹⁵ KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 47-48
BARTOŠEK Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 135

¹⁶ KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 48-49

3 Trestní odpovědnost v římském právu

Římské trestní právo znalo na rozdíl od současnosti pouze individuální odpovědnost fyzických osob. Přesto v něm nalezneme mnoho analogií se současností. Římské trestní právo nebylo tak podrobně popsáno jako to současné, přesto ale k vyvození trestní odpovědnosti za jednání musel pachatel naplnit, jak bychom řekli dnes, jeden z aspektů objektivní stránky trestného činu. Tím bylo zaviněné jednání neboli *actus reus*. Ze subjektivní stránky musel pro vyvození odpovědnosti být obvykle přítomen zlý úmysl. Ale u některých trestných činů nemusel být zlý úmysl prokázán. Osoba byla trestně odpovědná, protože z povahy spáchaného činu byl *dolus malus* automaticky předpokládán.¹⁷ Co se týče podmínek trestní odpovědnosti, důležitým zdrojem těchto informací se staly Justiniánova Digesta.

Některé okolnosti spáchání zločinu nezbavovaly pachatele trestní odpovědnosti za spáchaný skutek, ale jejich vlivem mohlo dojít buď ke zmírnění trestu, nebo k úplnému upuštění od potrestání pachatele, což bychom mohli v současném českém trestním právu přirovnat k institutu polehčujících okolností.

Jedna z věcí, která byla specifická pro římské trestní právo a v soukromém římském právu se neuplatňovala byla povinnost kolemjdoucích zabránit spáchání trestného činu, aniž by tuto povinnost zakládalo předchozí jednání takových osob – tzn. přestože tyto „přítomné“ osoby neprovedly nic, čím by umožnily či napomohly spáchání činu, bylo i tak jejich povinností zasáhnout a zabránit způsobení újmy. V římském právu byla osoba, která nezabránila spáchání trestného činu viděna jako spolupachatel. Nejčastěji se jednalo o případy otroků, kteří byli svědky vraždy svých pánů, kdy bylo jejich zvláštní povinností zasáhnout a uchránit svého pána od újmy.¹⁸

¹⁷ ROBINSON Olivia. *The Criminal Law of Ancient Rome*, str. 17
MACCORMACK Geoffrey. *Fault and Causation in Early Roman Law: An Anthropological Perspective*. Online. *Revue internationale des droits de l'antiquité*, Vol. XXVIII, 1981, str. 99.
Dostupné z: <http://local.droit.ulg.ac.be/sa/rida/?tdm=1981>. [citováno 2024-01-01].

¹⁸ ROBINSON Olivia. *The Criminal Law of Ancient Rome*, str. 19, 21

V českém trestním právu existují pro tyto situace dva instituty, přičemž oba platí pouze pro taxativně vyjmenované trestné činy jako je například mučení či vražda. První z nich, „nepřekážení trestného činu“, upravuje §367 Trestního zákona, kdy si je osoba vědoma toho, že je připravován či páchán trestný čin a má povinnost tomu zabránit, což může mít podobu bezodkladného oznámení informace státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu. Pokud tak neučiní, hrozí jí odnětí svobody až na 3 léta. Druhým institutem je „neoznámení trestného činu“, upravené v následujícím paragrafu, za které hrozí stejný trest.¹⁹

V rámci trestní odpovědnosti bylo pro obyvatele Říma zásadních několik faktorů. To, jakým způsobem, v jakém rozsahu a jestli vůbec budete trestně odpovědní za spáchání zločinu záviselo na vašem pohlaví, zda jste byli svobodní a do jaké společenské třídy jste patřili. Důležité bylo i hledisko věku, protože před dosažením určitého věku protiprávní jednání jedince nezakládalo trestní odpovědnost. Rozhodujícím faktorem byl úmysl neboli *dolus*, který je v českém trestním právu součástí subjektivní stránky trestného činu. Při posuzování trestní odpovědnosti a ukládání trestu bylo třeba zvažovat, zda byl skutek spáchán úmyslně nebo z nedbalosti.²⁰

Nezáleželo pouze na společenském postavení jedince, ale také na jeho právním postavení. Dále se posuzovala jeho přičetnost neboli „stav mysli“ v době spáchání. Samozřejmě se přihlíželo i k dalším faktorům například k době spáchání, místu spáchání, způsobu spáchání a k dalším jedinečným okolnostem.²¹

Sociální postavení jedince je zajímavá skutečnost, která měla v římském trestním právu obrovský význam. Znamenala rozdíl mezi životem a smrtí, mezi odsouzením a osvobozením. Jen díky vysokému společenskému postavení jedinec nemusel být ani obžalován, přestože jeho jednání bylo protiprávní.

¹⁹ Policie České republiky. *Oznámení trestného činu: POSTUP PŘI PODÁNÍ TRESTNÍHO OZNÁMENÍ*. Online. In: Policie.cz. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/oznameni-trestneho-cinu.aspx?q=Y2hudW09MQ%3d%3d>. [citováno 2023-01-02].

²⁰ ROBINSON Olivia. *The Criminal Law of Ancient Rome*, str. 15

²¹ Tamtéž

Představuje také pravděpodobně největší rozdíl mezi povahou trestní odpovědnosti ve starověkém Římě a v současném českém trestním právu.

Nejen že sociální postavení předurčovalo, jak s vámi bude v podstatě od začátku trestního řízení zacházeno, předurčovalo automaticky také, jaký trest vám bude pravděpodobně uložen. Zatímco politicky vlivný a zámožný občan Říma, který by z pozice oběti měl prostředky na to vést obžalobu a z pozice pachatele by pravděpodobně unikl trestu nebo by jeho trest byl mírnější, jedinec s menším politickým vlivem, bohatstvím či sociální prestiží by potrestán byl, i kdyby se jednalo o římského občana. Sociální postavení, politický vliv a bohatství tedy mělo v Římě při posuzování trestní odpovědnosti a určování trestu větší váhu než jen samotný status římského občana. Na společenské a právní nerovnosti je ostatně založeno celé římské právo a římská společnost.

Římské trestní právo znalo také něco, čemu dnes říkáme „trestněprávní exempce“. S tím rozdílem, že se nerozlišovala exempce hmotněprávní a procesněprávní. Stejně jako je tomu v současnosti v ČR v případě poslanců a senátorů, magistráti byly zbaveni trestní odpovědnosti pouze po dobu výkonu své funkce. Specificky v době, kdy disponovali „impériem“ nemohli být obžalováni ze spáchání trestného činu, to ovšem neplatilo pro nižší magistráty, kteří nedisponovali impériem. Ti mohli být po dobu trvání své funkce obžalováni a potrestáni. Stejný princip platil i u císařů. Římské trestní právo znalo také „polehčující okolnosti“, které mohly ovlivnit způsob potrestání pachatele, avšak neměly vliv na trestní odpovědnost jako takovou.²²

Existovaly také skupiny osob, na něž se mohlo v určitých případech nahlížet s určitou benevolentností – jako by jejich trestní odpovědnost byla zmenšená. Patřily sem hlavně ženy a osoby mladistvé, ve specifických případech v podobě vdov a žáků. Za mladistvého byl považován každý, kdo dovršil puberty, ale byl mladší 25 let.²³ V Digestech je uvedeno, že podle „lex Cornelia“ za usmrcení

²² ROBINSON Olivia. *The Criminal Law of Ancient Rome*, str. 16

²³ ROBINSON Olivia. *The Criminal Law of Ancient Rome*, str. 17

svobodného člověka nejsou trestně odpovědní malé děti a šílenci, protože absence úmyslu chrání prvního a nešťastný osud omlouvá druhého.²⁴

Římské trestní právo upravovalo do jisté míry i případy uposlechnutí rozkazu nadřízeného a jednání na jeho základě. V Digestech, Kniha 48., Titul 8., ustanovení 16., je uvedeno, že pokud římstí důstojníci spáchají vraždu po předchozí konzultaci s císařem, bude se na takové jednání pohlížet s větší shovívavostí.²⁵ Jednání na rozkaz a v mezích požehnání od samotného císaře bychom mohli z dnešního pohledu vnímat jako polehčující okolnost. Je ale jisté, že v uvedeném případě těmto osobám nezanikala trestní odpovědnost, mohla být pouze zmenšena.

Trestný čin nemohl být spáchán pouhou myšlenkou, což je princip zakotvený i v našem trestním právu. Jednání muselo mít reálné důsledky ve fyzickém světě. Důsledky způsobené úmyslným jednáním či opomenutím, které bylo označované jako „actus reus“.²⁶

Spolupachatelé byli obvykle stejně trestně odpovědní jako pachatel. Osoba jež musela mít, stejně jako pachatel, zlý úmysl, aby mohla být kategorizována jako spolupachatel. Rozlišovalo se několik forem spolupachatelství, v čemž nacházíme další podobnost s českým trestním právem, kde rozlišujeme tyto formy spolupachatelství: organizátorství, návod a pomoc.

Socius označovalo spolupachatele ve faktickém spáchání činu, což bychom mohli připodobnit k dnešnímu institutu pomoci. *Conscius* byla osoba, která o spáchání činu pouze věděla, ale jeho vykonání se nezúčastnila. A nakonec *minister*, což byl nástroj spáchání činu, tedy osobu někdo použil, aby za něj spáchala trestný čin. Kategorie *conscius* je zajímavá v tom, že trestní odpovědnost

²⁴ Digesta 48.8.12. Online. Dostupné z: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D48_Scott.htm. [citováno 2024-02-02].

²⁵ Digesta 48.8.16. Online. Dostupné z: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D48_Scott.htm. [citováno 2024-02-02].

²⁶ ROBINSON Olivia. *The Criminal Law of Ancient Rome*, str. 17

zakládalo pouze povědomí o závažnějších trestných činech, jako například o spáchání otcovraždy, nikoliv povědomí o méně závažných zločinech.²⁷

Stejně jako v současném trestním právu ČR, i v Římě existovala tolerance pro určitou míru sebeobrany. Podmínkou bylo, že sebeobrana musela být malé intenzity, aby byla legální a nezakládala trestní odpovědnost.

Specifikem trestní odpovědnosti římského práva bylo, že nevznikala otci rodiny v záležitostech, které se týkaly jeho rodiny, pro níž byl vrchním soudcem. Mohl beztrestně vykonat i ten nejvyšší trest – trest smrti, na svých dětech, své ženě a dalších členech své rodiny. Stejně tak vražda nechtěných nemluvňat, například dětí narozených s tělesnou deformací, byla v otcovské moci (latinsky *patria potestas*) a byla tedy naprosto legální.²⁸

4 Trestání soukromé a *paterfamilias*

Tato kapitola bude pojednávat o dvou druzích „soukromého trestání“, které spolu úzce souvisí, přesto jsou ale rozdílné. Prvním z nich je domácí jurisdikce v čele s *paterfamilias*, neboli otcem rodiny, který byl jakýmsi vrchním soudcem a vykonavatelem trestu, někdy dokonce toho nejvyššího, na členech své rodiny, kteří mu byli podřízeni. Za druhý typ „soukromého trestání“ můžeme považovat něco, co se v literatuře označuje různými výrazy, ale nejvýstižnější je pravděpodobně „soukromá msta“, setkáme se i s výrazem „self-help“, v překladu svépomoc, která má však širší význam. Tyto druhy státem po dlouhou dobu neregulovaného trestání byly prominentní zejména v době královské.

Držba výkonu spravedlnosti ve vlastních rukou, soukromá msta či svépomoc, je koncept starý jako lidstvo samo. Touha po spravedlnosti, pomstě a zadostiučinění je v lidské rase hluboce zakořeněna a obyvatelé Říma se v tomto směru nějak nelišili od jiných civilizací či od současných lidí.

²⁷ ROBINSON Olivia. *The Criminal Law of Ancient Rome*, str. 19

²⁸ ROBINSON Olivia. *The Criminal Law of Ancient Rome*, str. 41

Soukromá msta je vyjádřena již v Zákoně 12 desek na desce osmé v ustanovení druhém, které mluví o zlomené končetině. Zde je ale soukromá msta již subsidiární k uzavření dohody, dnes bychom mohli říct „dohody o narovnání“. Určité kompenzaci, kterou pachatel poskytl poškozenému za spáchaný delikt, ze kterého mu vznikla vůči poškozenému obligace. Až když by z nějakého důvodu nešlo takovou dohodu uzavřít, může poškozený přistoupit k vykonání soukromé msty, která měla podobu známého rčení „oko za oko, zub za zub“.²⁹

Protože Řím neměl oficiální policejní složky, občanům, kteří chtěli chránit sebe a své blízké, nezbývalo nic jiného než tuto funkci vykonávat sami. Před vznikem prvních oficiálních soudů, které by se zabývaly vraždami, násilím a jiným trestnými činy, se situace zkrátka řešila tak, že o vině pachatele rozhodl a trest určil a přímo vykonal buď jednotlivec nebo skupina lidí. Mohlo se jednat kupříkladu o celou rodinu. V těchto případech neprobíhalo klasické trestní řízení, jak ho známe dnes nebo jak ho později znali i Římané, kde by proběhla určitá základní, za sebou logicky navazující stádia. Pachatel, nebo alespoň osoba, která byla za pachatele označena, neměl v podstatě šanci se hájit, nebyl mu dán prostor argumentovat proti obvinění. Pachatelovi oponenti se tak pasovali do role vyšetřovatele, žalobce, soudce i kata. Trest mohl mít buď podobu fyzickou nebo byl vykonán formou vyhnanství.³⁰

Paterfamilias, jak uvádí Bartošek v publikaci Encyklopedie římského práva, byl nejstarším mužským ascendentem. Představoval hlavu rodiny a měl nad jejími členy v podstatě neomezenou moc. Aby byl muž paterfamilias nemusel dosáhnout dospělosti, jelikož v případě smrti otce se všichni synové v jeho přímé moci stávali hlavou rodiny. Otec rodiny disponoval jako jediný „sui iuris“ neboli právní subjektivitou, tzn. jako jediný člen rodiny byl způsobilý mít práva a povinnosti a vystupovat tak v právních vztazích.³¹

²⁹ SKŘEJPEK Michal. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*, str. 41

³⁰ HARRIES Jill. *Law and Crime in the Roman World*, str. 2

³¹ BARTOŠEK Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 247

5 Trestání veřejné

Veřejné trestání, jinými slovy regulace trestní odpovědnosti, rozhodování o vině a trestu a jeho výkon ze strany římských státních orgánů, se postupem času výrazně rozvíjelo a měnilo, především v závislosti na politickém uspořádání a držení vládnoucí moci. Výrazný rozdíl mezi trestní represí starověkého Říma a trestní represí v ČR můžeme spatřovat v několika aspektech. Prvním rozdílem je to, že v Římě neexistoval koncept stíhání pachatele ze strany státu, který by byl v řízení zastupován státním zástupcem, ale žalobu musela na vlastní náklady vést konkrétní osoba, která na tom měla nějaký subjektivní zájem. Mohla to být sama oběť nebo její rodinný příslušník, zkrátka někdo, kdo měl pocit, že je pachatel vinen a zaslouží si potrestat. Schopnost úspěšně vést žalobu tedy závisela především na tom, zda k tomu měla osoba dostatečné finance. Dalším rozdílem je převážná neexistence rozlišení norem trestního práva hmotného a trestního práva procesního. To znamená, že obsah skutkové podstaty trestného činu a trest byly velmi často obsaženy dohromady v jednom ustanovení.³²

V době královské bylo mimo ochranu základních společenských vztahů hlavním účelem římského trestního práva chránit vztahy náboženské. Právě význam náboženství pro tehdejší společnost měl za následek to, že trestné činy byly vnímány především jako útok proti bohům, jako porušení *pax deorum* (míru s bohy). Porušení tohoto míru s bohy způsobilo jejich hněv, který byl namířený na celou společnost. Je však nutno říct, že v této době primární roli v trestní represí nehrály veřejné soudy, ale domácí soudnictví v čele s *paterfamilias* či soukromá msta, která byla vyřešena často v podobě soukromé pokuty.³³

Stát se zabýval pouze postihem omezeného okruhu trestných činů, které se týkaly buď záležitostí náboženských nebo světských, což byly například vojenské trestné činy a vlastizrada. Mezi náboženské trestné činy, které v době

³² KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 317-318

³³ KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 319-321

královské tvořily nejpočetnější skupinu, patřily všechny ty, které narušovaly vztahy chráněné bohy. To znamená rodinné, klientské a sousedské vztahy.³⁴

Král zasahoval do trestní represe pouze v podobě úředníků, kteří se nazývali „*quaestores parricidii*“. Tito úředníci ve skutečnosti plnili pouze roli dozorců a vyšetřovatelů do té míry, že bylo jejich úkolem stanovit, zda došlo k úmyslnému či nedbalostními usmrcení, tedy k zabití či k vraždě. Následně dozorovali nad výkonem trestu rukou jednotlivce skrze svépomoc. Existoval ještě jeden druh úředníků (magistrátů) – *duoviri perduellionis*, kteří stíhali velezradu. Byli v roli vyšetřovatelů i porotců, kteří vynášeli rozsudek, na jehož vykonání následně dohlíželi.³⁵

Rozlišovala se méně závažná narušení náboženských vztahů – *sceus expiabile*, která byla poměrně snadno odčinitelná pomocí obětování zvířete bohu, kterého pachatel svým jednáním urazil, nebo zaplacením peněžité částky ve prospěch chrámu, jenž měl na starost kult dotčeného boha. *Sceus inexpiable* byla druhá kategorie, již závažnějších, a ne tak snadno odčinitelných trestných činů. Tresty za činy spadající do této kategorie se označovaly jako „*supplicium*“, což je výraz později užívaný pro trest smrti. Tento výraz se používal proto, že trest ovlivnil pachatelovu osobu i jeho majetek. Například pokud se syn dopustil násilí na svých rodičích, bylo jeho trestem v podstatě nucené vyhnanství, kterému se říkalo „zasvěcení“ (*consecratio capitis et bonorum*). Pachatel ztratil ochranu římské společnosti i bohů, musel opustit římské území a mohl být beztrestně kýmkoliv zabit. Byl ponechán na pospas svému osudu.³⁶

Od počátku římské republiky až do období římského císařství můžeme jasně rozlišit tři na sebe navazující, ale nikoliv izolované soudní systémy. Každé období má systém, který byl pro něj typický a převažující. Jedná se o následující soudní systémy: *iudicium populi* neboli lidové shromáždění, *iudicium publicum* neboli soudní poroty a *cognitio extra ordinem*.³⁷

³⁴ Tamtéž

³⁵ Tamtéž

³⁶ Tamtéž

³⁷ BAUMAN Richard, A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*, str. 4, 5

Proces ukládání trestů, jak uvádí Baumann, se v období lidových shromáždění neřídil pevnými pravidly, vyznačoval se diskreční pravomocí osob oprávněných udělit trest podle svého uvážení. V následujícím období, kdy převládaly soudní poroty, se situace změnila a ukládané tresty se staly fixními pro určité trestné činy. V poslední fázi, „cognitio“, se opět uplatňovala diskreční pravomoc.³⁸

Původ trestního řízení před lidovým shromážděním není dosud jednoznačný. Podle slavného německého historika, Theodora Mommsena, vznikl v souvislosti s právem provokace, kdy se plebej souzený patricijským magistrátem obrátil s prosbou k přihlížejícím, kteří rozsudek vetovali. Postupem času se tento postup ustálil a rozhodnutí bylo předkládáno k posouzení lidovému shromáždění, čímž údajně vznikl tento soudní systém.³⁹

Komicionální proces, proces před lidovým shromážděním či v latině *iudicium populi*, byl typický pro brzké stádium Říma, kdy římská společnost ještě nebyla příliš velkou komunitou lidí, což umožňovalo poměrně snadné vypořádání se s pachatelem tímto „komunálním“ způsobem. Hlavním rysem tohoto procesu bylo, že debata ohledně okolností spáchaného trestného činu byla přístupná všem lidem, ale rozsudek náležel formálně zvolenému sněmu. V popředí lidového shromáždění byli magistráti, což byli úředníci reprezentující lid. Samotný proces probíhal tak, že se s jednodenní přestávkou uskutečnila tři zasedání, která sloužila k objasňování spáchaného trestného činu. Tuto první fázi, označovanou jako *anquisitio*, vedl magistrát před shromážděním lidí, jejichž vokální projevy většinou ovlivňovaly průběh zasedání. Magistrát na závěr vydal edikt obsahující obvinění a navržený trest, anebo vyhlásil zproštění viny. V případě, že byl rozsudek odsuzující byl obviněný dotázán, zda se k trestnému činu přiznává. Pokud se ke spáchání činu přiznal, byl bez dalšího odsouzen. Pokud se nepřiznal, přistoupilo se ke čtvrtému (neveřejnému) slyšení (*quarta accusatio*), kdy byl lid svolán do komicií. Jediný účel této fáze bylo hlasování

³⁸ BAUMAN Richard, A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*, str. 6

³⁹ BAUMAN Richard, A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*, str. 10

o vině či nevině. Tím, kdo navrhoval trest byl magistrát a hlasovalo se prostou většinou hlasů.⁴⁰

V tomto finálním stádiu komiciálního řízení se mohl obviněný vyhnout trestu jedině tak, že si zvolil dobrovolné vyhnanství a opustil Řím. Tím se rozsudek změnil na tzv. zákaz vody a ohně (*interdictum aquae et ignis*). Jednalo se ve své podstatě o podmíněný trest smrti, protože osoba mohla být beztrestně zabita v případě, že by se z exilu vrátila na území, ze kterého byla vyhnána.⁴¹

Právo provokace (*ius provocationis*) ale přímo lidové shromáždění neiniciovalo, toto právo fungovalo odděleně od něj. Mohl ho využít pouze římský občan v případech, že mu byla magistrátem v rámci *coercitio* uložena vysoká pokuta nebo trest smrti. Toto právo sloužilo jako pojistka proti zneužívání pravomoci magistrátů při výkonu *coercitio*. *Coercitio* byla pravomoc, kterou disponovali všichni magistráti s impériem, což byla nejvyšší výkonná moc v římském státě. Výkon této pravomoci nebyl upraven zákony, pouze obyčejovým právem. Byl to efektivní způsob, jak se vypořádat s pachateli některých trestných činů mimosoudní cestou, kdy magistrát podle vlastního uvážení sám zvolil vhodný trest a dohlížel na jeho výkon.⁴²

Význam komicionálního procesu postupem času slábl, až byl koncem 1. st. př. n. l. postupně nahrazen novým typem soudního systému – *quaestiones* neboli soudními porotami, také nazývanými *iudicium publicum*. Ty byly založeny na tzv. akuzačním principu, tzn. jednou ze stran řízení byl žalobce podávající žalobu. Nejdříve se soudní poroty zřizovaly pomocí zákonů mimořádně pro konkrétní případy (*quaestiones extraordinariae*) a postupně přešly ve stálé soudní poroty (*quaestiones ordinariae*), kdy existovaly odlišné soudní poroty pro odlišné trestné činy. Zlomovým momentem pro tento systém byl rok 80 př. n. l., kdy diktátor Sulla vydal řadu zákonů, jimiž přeorganizoval a sjednotil systém soudních porot.

⁴⁰ HARRIES Jill. *Law and Crime in the Roman World*, str. 14, 15

BAUMAN Richard, A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*, str. 10, 11

KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 326

⁴¹ KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 327

BAUMAN Richard, A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*, str. 12

⁴² BAUMAN Richard, A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*, str. 10

KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 323

Například zákon *lex Cornelia de sicariis et veneficis*, o kterém se ještě v této práci zmíním, který upravoval soudní poroty pro případy *homicidium*. Ve dvou následujících generacích po Sullovi došlo k vydávání nových zákonů, které přepracovaly koncepty řady veřejných trestných činů a jejich souzení pomocí *quaestiones*, například Pompeiův zákon o otcovraždách (*Lex Pompeia*) z roku 55 př. n. l.⁴³

Formálně podávaná žaloba se nazývala „*nominis delatio*“. Pokud magistrát žalobu přijal, bylo stanoveno datum veřejného hlavního líčení. Samotné souzení probíhalo formou hlasování, které mohlo proběhnout i bez přítomnosti obžalovaného. Nejprve v rámci časově omezených proslovů vyslovil své argumenty žalobce a následně obžalovaný. Potom následovalo předložení důkazů, křížový výslech a předvolání svědků. Nakonec museli soudci vyslovit svá rozhodnutí pomocí hlasovacích lístků, přičemž o osudu pachatele rozhodovala prostá většina hlasů. Buď hlasovali pro zproštění obvinění, kterému se říkalo „*absolvo*“, nebo pro odsouzení pachatele, které se nazývalo „*condemno*“. Pokud nebylo hlasováním dosaženo jednoznačného výsledku, celý proces se opakoval v rámci druhého slyšení.⁴⁴

Poslední typ soudního systému, jehož počátek je spjat s císařem Augustem a s počátkem Principátu roku 27 n.l., je *cognitio extra ordinem*. V tomto období jsou již výrazné rozdíly v trestání vyšších vrstev (*honestiores*) a nižších vrstev (*humiliores*). Systém byl založený na trestní pravomoci císaře, kterou buď vykonával přímo, nebo ji delegoval na podřízené úředníky. Na rozdíl od soudních porot, které byly založeny na principu akuzačním, platil zde princip inkviziční. To v praxi znamenalo, že se trestní řízení zahajovalo z moci úřední například na základě udání od informátora nebo na základě jinak zjištěných informací o spáchaném zločinu. *Cognitio* se vyznačovalo velkou volností, ať už v definicích jednotlivých zločinů, tak i v ukládání trestů, kdy se více přihlíželo k polehčujícím či přitěžujícím okolnostem. Přestože se tento soudní systém svou flexibilitou výrazně

⁴³ BAUMAN Richard, A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*, str. 24
KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 328
HARRIES Jill. *Law and Crime in the Roman World*, str. 17

⁴⁴ HARRIES Jill. *Law and Crime in the Roman World*, str. 18, 19
KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 330

lišil od svého předchůdce, trestné činy byly stále klasifikovány podle zákonů, které upravovaly soudní poroty.⁴⁵

Z *cognitio extra ordinem* se v období pozdní římské říše stal jediný funkční typ trestního řízení. Právě pro toto období, zhruba od počátku 4. st. n. l., je typické splývání deliktů a trestných činů, s čímž souvisí také zmatení v terminologii mezi pojmy *crimen* a *delictum*.⁴⁶

7 Násilné trestné činy

7.1 Zabití, vražda a otcovražda

"Jestliže byl někdo zbaven života "pouhou" nedbalostí a jednalo se tedy o zabití, musel pachatel agnátům zabitého odevzdat před shromážděným římským lidem (in contione) berana. V případě vraždy - úmyslného zabití - byl vrah odevzdán k vykonání pomsty příbuzným mrtvého, kteří ho před shromážděným římským lidem, tedy za asistence lidového shromáždění, mohli zabít."⁴⁷

Vražda, konkrétně bratrovražda by se dala považovat za událost, která podle legendy definuje římskou společnost, protože stojí na samém počátku římských dějin, kdy známá legenda o založení Říma praví, že Romulus zabil své dvojče, aby následně mohl sám vládnout Římu, jako jeho první král.

Ze všeho nejdřív je důležité rozlišit pojem zabití a vražda. Zabitím se stejně jako dnes mělo v římském právu na mysli neúmyslné usmrcení osoby, tzn. usmrcení z nedbalosti. To mělo v římském právu pouze civilněprávní účinky podle Lex Aquilia, nikoliv účinky trestněprávní. Jedním z latinských pojmů, který byl později užíván pro vraždu bylo *homicidium*, ale ještě starší je pojem *parricidium*.⁴⁸

⁴⁵ BAUMAN Richard, A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*, str. 50, 51

KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 332-335

⁴⁶ KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 338

⁴⁷ KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 322

⁴⁸ BARTOŠEK Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 166

ROBINSON Olivia. *The Criminal Law of Ancient Rome*, str. 41

Sloveso „zabít“ se latinsky nazývá *caedere*, což doslovně znamená také tlouci či porážet. Pravdou je, že ve starověkém Římě neexistovalo slovo, které by jednoznačně znamenalo „vražda“. Latinské *homicidium* vyjadřovalo akt usmrcení jiné osoby. Bylo tedy zastřešujícím pojmem, jehož význam se mohl vztahovat jak k nedbalostnímu, tak k úmyslnému usmrcení.⁴⁹

Přímé či nepřímé konání nebylo pro Římany podstatné. Zda pachatel oběť usmrtil vlastníma rukama, nebo zda byla usmrcena na jeho příkaz bylo irelevantní v otázce trestní odpovědnosti. Jak je uvedeno v Digestech v knize 48., v titulu 8., ustanovení 15.: „*Nihil interest, occidat quis an causam mortis praebeat.*“⁵⁰

V překladu autora: „*Nezáleží na tom, zda jedinec opravdu druhého zavraždí, nebo zda je pouze příčinou jeho smrti.*“

Olivia Robinsonová ve své publikaci „*The Criminal Law of Ancient Rome*“ argumentuje, že výraz *sicarius*, používaný pro zločince či nožem ozbrojeného násilníka, jinými slovy pro vraha, který byl v právních pramenech až později nahrazen pojmem *homicida*, ve svém významu naznačuje, že útok na tělesnou integritu jedince, byl vnímán více jako narušení veřejného pořádku, tedy jako útok proti společnosti než jako útok proti jednotlivci.⁵¹

Pozoruhodné je, že termín „*parricidium*“, který se postupně stal označením specificky pro otcovraždu z počátku označoval jakoukoliv vraždu. Tento nedostatek odlišení otcovraždy od vraždy jiné je vyjádřen již v královských zákonech Romula, kde je uvedeno:

„*Singulare est, quod (Romulus), cum nullam in parridas statuerit poenam, omne homicidium appellavit parricidium.*“

⁴⁹ EPKE Sierra. *Criminal Law and Parricide in a Reflection of Social Parameters from the Roman Monarchy into the Early Empire*. Online. Lincoln, 2021. Honors Thesis. University of Nebraska-Lincoln. Dostupné z: <https://digitalcommons.unl.edu/honorsthesis/358>. [citováno 2023-10-23].

⁵⁰ Digesta 48.8.15. Online. Dostupné z: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/d-48.htm#5>. [citováno 2023-02-10].

⁵¹ ROBINSON Olivia. *The Criminal Law of Ancient Rome*, str. 42

V překladu Skřejpka: „Je zvláštní, že (Romulus) neustanovil žádný trest za otcovraždu, každou vraždu označoval jako otcovraždu.“⁵²

Z toho můžeme usuzovat, že vražda svobodného člověka byla od počátků Říma vnímána jako „otcovražda“ či „bratrovražda“, zkrátka jako jeden z nejhorších možných činů, které mohla osoba spáchat.

Paricida nebyl jen „vrah“ či „otcovrah“, ale v kontextu následujícího zákona vyjadřoval také osobu, kterému hrozil trest smrti. Král Numa Pompilius ve svých zákonech stanovil následující: „*Si qui hominem liberum dolo sciens morti duit, paricidas esto.*“

V překladu Skřejpka: „Jestliže někdo úmyslně usmrtí svobodného člověka, je vrahem.“ Jiný překlad by tedy mohl znít podle mého názoru tak, že na osobu, která úmyslně usmrtí svobodného člověka, může být uvalen hrdelní trest, protože tento člověk je paricidas.⁵³

Nedbalostní zabití a jeho potrestání je potom vyjádřeno mimo jiné i tímto ustanovením Zákona 12 desek: „*Jestliže zbraň z ruky spíše vyklouzla, než že by hodil, ať je místo něho dán beran.*“⁵⁴

Velmi častým způsobem vraždy bylo použití jedu. Skutečnost, že léky mohou být za nesprávného užití také jedy, a být tedy užity k usmrcení byla vyjádřena již v Zákoně 12 desek takto: „*Kdo řekne jed, musí dodat, jestli špatný nebo dobrý, neboť také léky jsou jedy.*“⁵⁵

Za jeden z nejhorších zločinů, jak jsem již zmiňovala, byla v Římě odjakživa považována vražda blízkého příbuzného, latinsky *parricidium*, zvláště pokud šlo o vraždu *paterfamilias* – otce rodiny.⁵⁶ Je to proto, že takové jednání poškozovalo základní stavební kámen římské společnosti, jímž byla rodina a zpochybňovalo autoritu *paterfamilias*. Byl to ale otec rodiny, který byl nejčastěji

⁵² SKŘEJPEK Michal. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*, str. 16, 17

⁵³ <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1307&context=honorsthesis> str. 13

SKŘEJPEK Michal. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*, str. 20, 21

⁵⁴ SKŘEJPEK Michal. *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*, str. 45

⁵⁵ Tamtéž

⁵⁶ BARTOŠEK Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 247

terčem tohoto zločinu, právě proto, jak významně držel osud členů své rodiny ve svých rukou. Jeho vražda byla způsobem, jak se z této moci vymanit, jak přetrhout neúprosné řetězy otcovské moci. Vražda otce rodiny byla v očích římské společnosti útokem na samotnou podstatu římského státu.

Stejně tak situace vraždy jiného člena v rámci rodiny byla nepříznivá. Přestože nezasáhla přímo otce rodiny, tak výrazně podryvala jeho autoritu. Naznačovala, že není schopen „vládnout“ nad svou rodinou a řádně dohlížet nad chováním jejích členů. Nefunkční rodina v římské společnosti představovala narušení „res publica“ neboli věci veřejné.⁵⁷

Ve 48. knize Digest je popsán Pompeiův zákon o otcovraždách. Přesně vyjmenovává, v jakém stupni příbuzenství se vlastně jedná o otcovraždu a podle jakého zákona se bude toto jednání trestat. Otcovrahem je ten, kdo zavraždí své rodiče, prarodiče, sourozence, tety a strýce, bratrance, svou ženu či muže, svého zetě či svého tchána. Stejně tak se otcovražda týká i nevlastního otce, nevlastního syna či dcery a patrona nebo patronky. Trestní odpovědnost za otcovraždu se vztahovala i na matku, která zabila své děti či na dědečka, který zabil svého vnuka. Trest se řídil podle zákona o úkladných vrazích a travičích z roku 80 př. n. l., latinsky *Lex Cornelia de sicariis et veneficis*. Dále toto ustanovení stanovuje, že potomek, který si opatřil jed s úmyslem otrávit svého otce je odpovědný i v případě, že k vraždě nakonec nedojde.⁵⁸

Vražda blízkého příbuzného byla jednou z mála případů vražd, které byly v Římě více méně odjakživa považovány za trestné činy. Jiné vraždy se staly trestnými činy až vydáním již zmíněného zákona diktátora Sully v roce 80 př. n. l.⁵⁹

Sullův zákon, ve kterém bylo poprvé kodifikována vražda jako trestný čin se objevuje také v Paulových výrocích. Jsou v něm jasně rozlišeny trest za dva specifické druhy vraždy. Za vraždu pomocí zbraně a za travičství, přičemž trestné

⁵⁷<https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1307&context=honorstheses> (18,19)

⁵⁸ Digesta 48.9.1. Online. Dostupné z: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D48_Scott.htm#IX. [citováno 2023-02-10].

⁵⁹ DU PLESSIS Paul J., ANDO Clifford, TUORI Kaius. *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, str. 316

byly všechny tyto činnosti: přechovávání, prodej a příprava jedu. Povahu trestu určovalo sociální postavení pachatele, tento faktor však nehrál roli u oběti – ať už byla usmrcena osoba jakéhokoliv sociálního postavení, i otrok, užilo se k potrestání tohoto zákona. Na rozdíl od raného římského práva, kde by smrt otroka byla vnímána jako pouhé poškození majetku, později mohl vlastník otroka podat na pachatele trestní žalobu za jeho vraždu, samozřejmě ale ve smyslu, že smrtí otroka byla způsobena újma vlastníkov, nikoliv otroku.⁶⁰

V Knize 5. Paulových výroků je upraven institut, který v současnosti v trestním právu nazýváme „návodce“. Toto ustanovení říká, že osoby, které navádí k vraždě, jsou potrestány jako „homicides“, tzn. jsou stejně trestně odpovědné jako hlavní pachatel.⁶¹

Tento zákon upravuje řadu dalších záležitostí týkajících se vražd a zabití. V jednom z ustanovení je stanoveno, že pokus o vraždu, který je překažen náhodnými okolnostmi je stejně trestný, jako kdyby byla vražda dokonána. Naopak osoba, která nedbalostně zabije jiného hozením zbraně je zproštěna viny.⁶²

Šílenství bylo prakticky jediným důvodem, pro který mohla být prominuta odpovědnost za otcovraždu. Toto je vyjádřeno ve 48. knize Digest v titulu 9., který říká, že osoba nebude za spáchaný čin potrestána, protože šílenství je pro ni již trestem dostatečným, ale že na takovou osobu se musí důkladně dohlížet, nebo musí být spoutána v řetězech.⁶³ Zde je vidět do jaké míry Římané dbali na ochranu společnosti jako celku. Omezení osobní svobody pomocí spoutání, užívané předpokládám v závažnějších případech, nebo minimálně dohled nad šílenou osobou, v případech méně závažných, bylo tehdy, stejně jako je tomu dnes, vnímáno jako nezbytné omezení osobní svobody.

⁶⁰ ROBINSON Olivia. *The Criminal Law of Ancient Rome*, str. 43

⁶¹ SCOTT, S. P. (1932). *The Civil Law*. Online. X-XI, Cincinnati: The Central Trust Company https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/paulus_Scott.html. [citováno 2023-02-10].

⁶² Tamtéž

⁶³ Digesta 48.9.9.2. Online. Dostupné z: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D48_Scott.htm#IX. [citováno 2023-02-10].

Až v roce 55 př. n. l. jsou poprvé vydány zákony specificky upravující otcovraždu. Předtím nebyla vnímána a souzena jako samostatný trestný čin, ale pouze jako závažnější forma vraždy.⁶⁴ Sullův zákon „lex Cornelia de sicariis et veneficis“ z roku 81 př. n. l.⁶⁵ přinesl novou úpravu otcovraždy a dočasně zmírnil trest za tento trestný čin.⁶⁶

Existovalo několik situací, ve kterých vražda nezakládala trestní odpovědnost. Například za římské republiky, pokud byl jedinec jmenován „homo sacer“, neboli posvátným člověkem, stal se majetkem bohů, a mohl být legálně obětován v tom smyslu, že ho mohl kdokoliv beztrestně zabít. Dále bylo homicidium vždy beztrestné ve válce a při zabití psance, zloděje či v některých případech cizoložníka. Zabití v sebeobraně bylo přípustné, ale osoba nebyla potrestána pouze tehdy, pokud se jí podařilo přesvědčit soud o adekvátnosti své sebeobrany.⁶⁷

Význam domácí jurisdikce upadal velmi pozvolně. Pravděpodobně až do pozdního císařství byla vražda mimo rodinný kruh řešena dvěma způsoby. Buď se rodina oběti spokojila s tím, že pachatele potrestá hlava jeho vlastní rodiny pomocí domácí jurisdikce, nebo mohla vyžadovat, aby se jim pachatel vzdal.⁶⁸

Zákon diktátora Sully „lex Cornelia de sicariis et veneficis“ se vztahoval na následující osoby a situace:

1. Kdo zavraždí jiného
2. Kdo se zlým úmyslem založí požár
3. Kdo s úmyslem zavraždit či okrást nebo uloupit jiného chodí ozbrojen na veřejnosti

⁶⁴ EPKE Sierra. *Criminal Law and Parricide in a Reflection of Social Parameters from the Roman Monarchy into the Early Empire*. Online. Lincoln, 2021. Honors Thesis. University of Nebraska-Lincoln. Dostupné z: <https://digitalcommons.unl.edu/honorstheses/358>. [citováno 2023-10-23].

⁶⁵ Někdy se uvádí rok 80 př. n. l.

⁶⁶ KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 332

⁶⁷ EPKE Sierra. *Criminal Law and Parricide in a Reflection of Social Parameters from the Roman Monarchy into the Early Empire*. Online. Lincoln, 2021. Honors Thesis. University of Nebraska-Lincoln. Dostupné z: <https://digitalcommons.unl.edu/honorstheses/358>. [citováno 2023-10-23].

⁶⁸ ROBINSON Olivia. *The Criminal Law of Ancient Rome*, str. 42

4. Magistrát či předsedající, který umožní falešné svědectví, jež způsobí stíhání či odsouzení nevinné osoby
5. Osoba připravující a podávající jed s úmyslem zabít
6. Osoba, která podala falešné svědectví se zlým úmyslem, čímž mohla způsobit odsouzení nevinného k smrti
7. Magistrát či soudce, který přijme úplatek a odsoudí nevinnou osobu k smrti

Tento zákon podle Digest jasně vymezil, jaké tresty hrozí pachatelům *homicidium*. Rozlišoval dvě hlavní kategorie osob – jedince nižšího sociálního postavení, kterým podle tradice hrozil trest předhození dravé zvěři a jedince vyššího sociálního postavení, pro něž bylo trestem vyhnanství na ostrově a konfiskace majetku. Je však podotknuto, že „v současnosti“ je obvyklé ukládat za *homicidium* trest smrti. Jedinou výjimkou jsou osoby požívající natolik váženého společenského postavení, že by se na ně zákon nevztahoval.⁶⁹

7.2 Žhářství

Incendium, v doslovném překladu „oheň“, byl výraz užívaný pro trestný čin zapalování předmětů, čímž pachatel ohrozil něčí majetek. Tento pojem je tedy širší než pojem „žhářství“, které je definováno jako úmyslné a zlomyslné podpálení majetku jiného. Tento trestný čin znal i Zákon 12 desek, později se interpretace objevila v Digestech ve 47. knize, kde je uvedeno následující:

„Qui aedes acervumve frumenti iuxta domum positum conbusserit, vincetus verberatus igni necari iubetur, si modo sciens prudensque id commiserit. Si vero casu, id est neglegentia, aut noxiam sarcire iubetur aut, si minus idoneus sit, levius castigatur. Appellatione autem aedium omnes species aedificii continentur.“⁷⁰

Vlastní překlad autora:

⁶⁹ Digesta 48.8.3.5. Online. Dostupné z: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D48_Scott.htm#VIII. [citováno 2023-10-23].

⁷⁰ Digesta 47.9.9. Online. Dostupné z: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/d-47.htm#9>. [citováno 2023-10-23].

„Kdo zapálí dům, nebo hromadu obilí v blízkosti domu, bude spoután, zbičován, a upálen, v případě, že čin spáchal vědomě a záměrně. Pokud se ovšem jednalo o nehodu, tím se myslí, spáchání z nedbalosti, bude mu nařízena náhrada škody, nebo, pokud je insolventní, obdrží lehký trest. Jakýkoliv druh budovy je zahrnut v pojmu dům.“

Toto ustanovení jasně popisuje jeden z případů, kdy mohlo být protiprávní jednání jak trestným činem, tak deliktem v závislosti na přítomnosti či nepřítomnosti úmyslu. V případě nedbalostního založení ohně se jedná o delikt, který se bude řešit v rámci soukromého práva. Pachatel musí nahradit škodu, což představuje splnění obligace, která mu jeho nedbalostním jednáním vznikla vůči osobě, jež byla způsobena škoda. Pokud ale způsobí požár úmyslně bude trestně odpovědný a bude stíhán veřejným procesem.⁷¹

Podle všeho neexistoval jediný trest vyhrazený přímo pro trestný čin žhářství. Podstatným faktorem bylo, ostatně jako při každém trestání, sociální postavení pachatele. Jedinci nižšího postavení mohli být předhozeni dravé zvěři nebo posláni jako pracovní síla do dolů, naopak výše postavení občané Říma mohli obdržet mírnější způsob usmrcení či vyhnanství. Upálení bylo také možným trestem, avšak v současnosti je názor odborníků takový, že pasáž o trestu upálení nebyla původně obsažena v Zákoně 12 desek, ale má původ v době císařské, tzn. byla do Digest přidána dodatečně.⁷²

Žhářství najdeme upravené i v dalším ustanovení 47. knihy Digest, kde Ulpianus říká o trestání takových osob následující:

⁷¹ DU PLESSIS Paul J., ANDO Clifford, TUORI Kaius. *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, str. 597

⁷² SMITH William. *Incendium*. Online. In: A Dictionary of Greek and Roman Antiquities. London: John Murray, 1875, s. 632-633. Dostupné z: https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Incendium.html. [citováno 2023-02-03].

„Qui data opera in civitate incendium fecerint, si humiliore loco sint, bestiis obici solent: si in aliquo gradu id fecerint, capite puniuntur aut certe in insulam deportantur.“⁷³

Vlastní překlad: „Osoby nízkého postavení, kteří úmyslně založí požár ve městě, budou předhozeni divoké zvěři a osoby vyššího postavení budou potrestáni smrtí nebo vyhnáni na ostrov.“

Paulovy výroky se také krátce zmiňují o žhářích a jejich potrestání. Kniha pátá, titul 20. se zabývá „zapalováním ohňů na veřejnosti“. Stejně jako v Digestech, první ustanovení upravuje zapalování ohňů ve městě, na rozdíl od Digest však nspecifikuje rozdílné tresty pro pachatele podle jejich sociálního postavení a zapalování ohňů dává do souvislosti s úmyslem rabování. Kdokoliv, kdo způsobí oheň ve městě s cílem rabování bude potrestán smrtí. Druhé ustanovení upravuje situace podpálení něčího domu na základě nepřátelství. Zde je již rozlišen trest podle sociálního postavení pachatele. Níže postavení byli odsouzeni k práci v dolech nebo na veřejných staveništích. Výše postavení čelili trestu *relegatio*. Ve třetím ustanovení je upravena situace, kdy pachatel podpálí obilí, vinnou révu nebo olivovníky. Trest je stejný jako v ustanovení druhém.⁷⁴

7.3 Kastrace a obřízka

Otázky kastrace a obřízky se ve starověkém Římě týkaly výlučně osob mužského pohlaví a tehdejší právní úprava se převážně soustředila na kastraci a obřízku otroků. V Digestech, kde byla tato jednání považována za „veřejné trestné činy“, je najdeme upravena v Knize 48., titulu 8. Kastrace, díky které se z muže stal eunuch, byla zakázána konstitucemi císaře Hadriána. Trest se pro pachatele požívajícího římského občanství (*civis*) řídil Sullovým zákonem o úkladných vrazích a travičích, a navíc mu měl být zabaven majetek. Pokud byl pachatelem otrok čekal ho trest smrti. Navíc jeho odsouzení mohlo proběhnout i bez jeho přítomnosti. Bylo úkolem guvernéra příslušné provincie,

⁷³ Digesta 47.9.12. Online. Dostupné z: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/d-47.htm#9>. [citováno 2023-02-03].

⁷⁴ SCOTT, S. P. (1932). *The Civil Law*. Online. X-XI, Cincinnati: The Central Trust Company https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/paulus_Scott.html. [citováno 2023-02-10].

ve které se čin odehrál, aby vyslechl oběť, kterou mohl být jak svobodný muž, tak otrok. Trestně odpovědným se stával i muž, který se o své „mužství“ nechal připravit dobrovolně, stejně tak předchozí souhlas oběti neměl vliv na trestní odpovědnost osoby provádějící kastraci. Muž dobrovolně podstupující kastraci byl potrestán smrtí stejně jako lékař, který ji vykonal. Stejně tak osoba, která způsobila jakýmkoliv jiným způsobem neplodnost jiného byla potrestána tak, jako by vykonal kastraci.⁷⁵

Z interpretace v Digestech lze vyčíst, že muži, kteří se stali eunuchy byly římskou společností od té chvíle vnímáni jako ne-muži, což byl logicky odraz faktického fyzického stavu jejich těla. Přinejmenším svobodní muži, na kterých byla provedena kastrace ztráceli určitá privilegia, která vyplývala z jejich „mužství“ a byla jim dána do vínku již od narození. V očích společnosti přišli o určitý respekt a autoritu, do té doby více méně automatickou.

Co se týče obřizky Modestinus uvádí, že císař Antonius Pius učinil obřizku legální pouze pro osoby židovského vyznání, kteří ji mohli provádět na svých synech. Kohokoliv, kdo by provedl obřizku na osobě mužského pohlaví jiného vyznání čekal trest kastrace.⁷⁶

7.4 Vis a Iniuria

Slovo *vis* má mnoho významů, ale konkrétně v římském trestním právu ho můžeme chápat jako trestný čin „násilí“. Než se z *vis* stal trestný čin jednalo se pouze o okolnost, která odlišovala loupež od prosté krádeže.⁷⁷

Ve 48. knize Justinianových Digest nalezneme dva tituly, dvě kapitoly na téma *vis*. Šestá kniha upravuje veřejné násilí neboli „*vi publica*“ a sedmá kniha upravuje soukromé násilí neboli „*vi privata*“. Toto rozdělení je však v Digestech poněkud chaotické. I laický čtenář by mohl dojít k závěru, že se rozdělení neřídí žádnými

⁷⁵ Digesta 48.8.4.2. Online. Dostupné z: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D48_Scott.htm#VIII. [citováno 2023-02-14].

ROBINSON Olivia. *The Criminal Law of Ancient Rome*, str. 51, 52

⁷⁶ Tamtéž

⁷⁷ ROBINSON Olivia. *The Criminal Law of Ancient Rome*, str. 28, 29

pevnými parametry, které by od sebe odlišovaly tyto dva koncepty *vis* pocházející z „lex Iulia“. V pozdním klasickém římském právu se rozdělení trestných činů do těchto dvou kategorií naopak řídilo jednoduše uchopitelným kritériem – kdo čin spáchal. Pokud byl pachatelem římský úředník jednalo se o „veřejné násilí“, a pokud jím byla soukromá osoba, která nezastávala žádný úřad jednalo se o „soukromé násilí“.⁷⁸

V rozdělení, které poskytují Digesta nalezneme v Titulu 6. pod názvem „*Ad legem Iuliam de vi publica*“ například tato protiprávní jednání: nedovolené ozbrojování, mučení neprávem uvězněného muže, pobuřování a davové násilí, rabování (loupež), znásilnění nebo nošení zbraně na veřejnosti se zlým úmyslem. Nošení zbraně pro účely sebeobrany, to znamená bez přítomnosti úmyslu někomu neprávem ublížit, bylo považováno za legální. Trestem za veřejné násilí byl podle kompilátorů Digest „zákaz vody a ohně“, ale znásilnění svobodné provdané či neprovdané ženy se trestalo smrtí.⁷⁹

V titulu 7. pod názvem „*Ad legem Iuliam de vi privata*“ nalezneme například tato protiprávní jednání: rabování vraku lodi (loupež), davové násilí, shromáždění davu nebo zabavení majetku dlužníka věřitelem. Trest za zmíněné soukromé násilí je infamia, jejíž následkem je také odejmutí všech vyznamenání, dále je pachatel potrestán zabavením třetiny majetku a zákazem zastávání funkce senátora, dekuriona nebo soudce.⁸⁰ Kompilátoři Digest se evidentně domnívali, že tresty pro jednání spadající pod soukromé násilí a veřejného násilí nebyly totožné, s tím, že dále byly tresty u určitých jednání konkretizovány uvnitř příslušného titulu. Olivia Robinson uvádí, že trestem pro *vis* mělo být vyhoštění – exil, ale že existovaly i tresty mírnější.⁸¹

Iniuria byla nejdříve pouze soukromoprávním deliktem, upravena prétorským ediktem, až v roce 81 př. n. l. se z ní stal zároveň i trestný čin podle zákona

⁷⁸ ROBINSON Olivia. *The Criminal Law of Ancient Rome*, str. 29
Digesta 48. Online. Dostupné z: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D48_Scott.htm. [citováno 2023-02-15].

⁷⁹ Digesta 48.6 Online. Dostupné z: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D48_Scott.htm#VI. [citováno 2023-02-15].

⁸⁰ Digesta 48.7 Online. Dostupné z: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D48_Scott.htm#VI. [citováno 2023-02-15].

⁸¹ ROBINSON Olivia. *The Criminal Law of Ancient Rome*, str. 29

diktátora Sully „lex Cornelia de iniuriis“. Jako delikt se dělila do tří velkých kategorií jednání, která jsou zachycena ve 47. knize Justiniánových Digest. Šlo buď o fyzické útoky, útoky na čest jedince, nebo jednání, která útočila na jeho cudnost. Všechny tyto kategorie se týkaly osob mužského i ženského pohlaví.

Z této úpravy v Digestech můžeme odvodit, že pod pojmem *iniuria* se skrývalo v praxi také znásilnění a jiná mírnější narušení cudnosti. Jako soukromoprávní delikt *iniuria* nezakládala trestní odpovědnost, nýbrž dávala vzniknout obligaci mezi stranami konfliktu. Útočník byl potrestán tím, že musel například zaplatit určitou částku osobě, která utrpěla újmu či její rodině.⁸²

Je fascinující, že podle Zákona 12 desek bylo pokácení plodícího stromu stavěno na stejnou rovinu, tzn. mělo stejnou váhu, jako způsobení fyzické újmy jedinci. Můžeme tak usuzovat podle toho, že obě jednání byla podle tohoto zákona trestána stejně vysokou částkou, a to 25 assů.⁸³

Stejně jako u jiných násilných jednání, způsobení újmy, ať už na těle, na cti či na cudnosti, musel pohanět zlý úmysl. Tudíž, opět, mladiství a šilenci nemohli tento protiprávní čin spáchat, protože nedokázali zformovat zlý úmysl. Případy, kdy došlo k fyzické újmě, ale jednání nebylo považováno za *iniuria*, byly například duely či dohodnuté zápasy, kde obě strany k jednání svolily. Stejně tak situace, kdy otroka uhodil jeho pán byla legální. V tomto ohledu se v Digestech nachází velmi specificky vykreslená situace – pokud pán chce uhodit svého otroka, ale místo toho omylem zasáhne svobodnou osobu stojící v těsné blízkosti otroka, nebude se jednat o *iniuria*.⁸⁴ Delikt újmy se mohl odehrát nejen mezi osobami, konkrétně muži, rovného sociálního postavení, ale mezi

⁸² DU PLESSIS Paul J., ANDO Clifford, TUORI Kaius. *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, str. 325, 326
Digesta 47.10.1.2. Online. Dostupné z: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D47_Scott.htm#X. [citováno 2023-02-15].

⁸³ DU PLESSIS Paul J., ANDO Clifford, TUORI Kaius. *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, str. 324

⁸⁴ Digesta 47.10. Online. Dostupné z: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D47_Scott.htm#X. [citováno 2023-02-20].

kýmkoliv. Mohl být spáchán vůči osobám, které měl pater familias ve své moci a pokud se tak stalo, on byl tím, kdo byl způsobilý podat žalobu.⁸⁵

Sullův zákon dále rozšířil jaká jednání patřila pod iniuria. Právě tento zákon, nazvaný „Lex Cornelia de iniuriis“, přidal k dříve soukromoprávně vymahatelnému jednání možnost trestněprávní žaloby.⁸⁶

7.5 Loupež

Latinsky *rapina*, podstatné jméno pochází ze slovesa „rapere“, což znamená uchvátit či uloupit. Skutková podstata loupeže byla ve své podstatě identická s tou současnou, i když ne tak specifická. V současném českém trestním právu jsou znaky skutkové podstaty loupeže následující: násilí nebo pohrůžka bezprostředního násilí, úmysl a zmocnění se cizí věci. V Římě se jako loupež označovalo úmyslné násilné odnětí cizí věci, která pachateli po právu nenáleží. Jako samostatný delikt, nikoliv trestný čin, vzniká za specifických podmínek až roku 76 př. n. l, kdy si to vyžádaly společenské okolnosti. V té době probíhala občanská válka a Řím byl plný ozbrojených skupin, tudíž bylo nutné před jejich útoky nějakým způsobem ochránit obyvatele Říma. Byl vydán prétorský edikt, který stíhal právě loupežné jednání těchto skupin.⁸⁷

O loupeži se v římském právu dočteme proto často v souvislosti s „nedovoleným ozbrojováním“, stejně tak v souvislosti s rabováním při katastrofě, například požáru. Velká pozornost je loupežím věnována ve 48. knize Digest v Titulu 6., který se zaměřuje na „veřejné násilí“, konkrétně interpretuje „lex Julia“. Jedno z ustanovení například popisuje situaci, kdy osoba vstoupí do „ohně“, lze předpokládat, že je tím myšlena hořící budova, a je ozbrojená s úmyslem spáchat loupež, využívajíc chaotické situace. Anebo se snaží majiteli budovy zabránit v tom, aby zachránil svůj majetek.⁸⁸

⁸⁵ DU PLESSIS Paul J., ANDO Clifford, TUORI Kaius. *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, str. 326

⁸⁶ Tamtéž

⁸⁷ BARTOŠEK Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 273

⁸⁸ Digesta 47.9. Online. Dostupné z: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D47_Scott.htm#IX. [citováno 2023-02-20].

7.6 Znásilnění a únos

Nejbližší právní pojem, který vyjadřoval dnešní pojetí znásilnění bylo *stuprum per vim* neboli násilné smilstvo.⁸⁹

Znásilnění a únos šly v římské právu ruku v ruce, jelikož únos byl chápán jako „odcizení“ římského občana, většinou ženy se sexuálním motivem. Legislativa upravující nežádoucí sexuální jednání byla diskriminační vůči ženám a odrážela dynamiku žen a mužů v římské společnosti. Zatímco pro ženaté muže bylo legální být sexuálně aktivní mimo manželství s otrokyněmi, konkubínami a ženami, které nepožívaly římského občanství, vdané ženy nemohly mít legálně jiného sexuálního partnera, než byl jejich manžel.

Znásilnění spadalo pod veřejné násilí. Bylo upraveno v rámci zákona císaře Augusta „*lex lulium de adulteriis coercendis*“ z roku 18 př. n. l., který se zabýval cizoložstvím a bylo žalovatelné jako trestný čin nebo jako soukromoprávní delikt pomocí žaloby na *vis*⁹⁰, *iniuria*⁹¹ a později *raptus*. Žaloba na *raptus* zastřešovala únos, znásilnění i svádění nevinných žen.⁹² Stuprum vyjadřovalo nelegální a nemorální pohlavní styk mezi mužem a ženou, pokud však nebyla otrokyní ani konkubínou.

Ve 48. knize Digest, titulu 5., Ulpinián vyjadřuje rozdíl mezi cizoložstvím a znásilněním. Říká, že pokud provdaná žena byla násilím donucena k pohlavnímu styku, její manžel ji nemůže obvinít z cizoložství.⁹³

Rozdíly v úpravě znásilnění v české trestním právu a v římském trestním právu jsou propastné. Podle českého Trestního zákoníku jsou znaky základní skutkové podstaty znásilnění následující. Buď je přítomno násilí, minimálně ve formě pohrůžky násilím nebo jiné těžké újmy, skrze které je osoba donucena

⁸⁹ HARRIES Jill. *Law and Crime in the Roman World*, str. 88

⁹⁰ násilí

⁹¹ urážka na cti

⁹² NGUYEN Nghiem L. *Roman Rape: An Overview of Roman Rape Laws from the Republican Period to Justinian's Reign*. Online. Michigan Journal of Gender & Law. 2006, Volume 13, Issue 1, s. 76-112. ISSN 2688-5565. Dostupné z: <https://repository.law.umich.edu/mjgl/vol13/iss1/3>. [citováno 2023-10-23].

⁹³ Digesta 48.5.13.7. Online. Dostupné z: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D48_Scott.htm#V. [citováno 2024-02-20].

k pohlavnímu styku, nebo je k dosažení pohlavního styku pachatelem využito bezbrannosti oběti. Je podstatné podotknout, že římská společnost měla velmi odlišný, v moderním demokratickém státě nepochopitelný, socio-politický zájem na postihu tohoto typu násilné trestné činnosti. Postih se nesoustředil na napravení újmy, jež byla způsobena znásilněné ženě.

Digesta 48., titul 6. se ke znásilnění vyjadřují v jednom z ustanovení následovně:

„Qui vacantem mulierem rapuit vel nuptam, ultimo supplicio punitur et, si pater iniuriam suam precibus exoratus remisit, tamen extraneus sine quinquennii praescriptione reum postulare poterit, cum raptus crimen legis Iuliae de adulteris potestatem excedit.“⁹⁴

Vlastní překlad: „Kdokoliv, kdo znásilní svobodnou ženu, nebo provdanou ženu, bude potrestán smrtí. Pokud její otec, pohnut modlitbami, promine křivdu, kdokoliv se může domáhat viny, bez překážky pětiletého promlčení, protože trestný čin znásilnění převyšuje rozsahem lex Iulia o cizoložství.“

Při posuzování legislativní úpravy znásilnění je podstatné si uvědomit jakou roli hrála žena v římské společnosti a v římské rodině. Cílem postihu těchto trestných činů nebyla primárně ochrana ženy jako lidské bytosti, jejího fyzického a psychického stavu a její důstojnosti, ale ochrana ženy jako potencionální nositelky legitimních potomků, jinými slovy, nových římských občanů. Dále se na znásilnění svobodné ženy pohlíželo jako na urážku a zneuctění ne jí samotné, ale jejího otce, případně manžela. Znásilněná žena, která nebyla provdaná, byla vnímána nikoliv jako oběť, ale jako zdroj hanby pro svou rodinu, jelikož se předpokládalo, že byla připravena o to, co bylo pro její rodinu nejvzácnější – o své panenství.

Tato mentalita římské společnosti není překvapivá, když se podíváme na slavné příběhy znásilnění napříč římskou historií, a jak byly glorifikovány. Všechny byly

⁹⁴ Digesta 48.6.5.2. Online. Dostupné z: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Corpus/d-48.htm#6>. [citováno 2024-02-20].

vnímány pozitivně, jelikož byly spojeny s pozitivním politickým vývojem římské společnosti.⁹⁵

Na počátku budování římské společnosti stojí podle legendy znásilnění Sabinských žen. Romulus potřeboval Řím nějakým způsobem obydlet, proto jeho území prohlásil za „asylum“ a začal jako obyvatele přijímat všechny ty, kteří hledali útočiště, což byli ale většinou trestanci mužského pohlaví. Problémem tedy bylo sehnat ženy, které by umožnily růst římského obyvatelstva. Proto Romulus údajně uspořádal náboženskou slavnost, na kterou pozval své sousedy – kmen Sabinů, mezi nimiž byly mimo jiné mladé sabinské ženy. Následně došlo k jejich únosu a znásilnění a říká se, že tento incident vyústil v první římskou válku. Válku vyhráli Římané a kmen Sabinů se stal jejich prvním spojencem.

8 Druhy trestů

Výrazným rysem římského trestněprávního systému byl fakt, že za celou historii římské společnosti, ve všech jejích podobách, neexistoval trest odnětí svobody. Tento koncept byl pro římskou společnost velmi vzdálený. Vězení sloužila obvykle pouze jako místa dočasného „pobytu“ pachatele, který buď jako obviněný čekal na soud, nebo jako již odsouzený čekal na výkon uloženého trestu.⁹⁶

8.1 Tresty smrti

Základní otázka, kterou bychom si měli klást při posuzování římských trestů smrti, především těch obzvláště brutálních a účelně veřejně vykonávaných, je stejná jako otázka, kterou si lidé kladou o trestech ukládaných v současnosti, samozřejmě s tím rozdílem, že dnešní tresty postrádají krutost, kterou se Řím

⁹⁵ NGUYEN Nghiem L. *Roman Rape: An Overview of Roman Rape Laws from the Republican Period to Justinian's Reign*. Online. Michigan Journal of Gender & Law. 2006, Volume 13, Issue 1, s. 76-112. ISSN 2688-5565. Dostupné z: <https://repository.law.umich.edu/mjgl/vol13/iss1/3>. [citováno 2023-10-23].

⁹⁶ ASHBY Carol. *Crime and Punishment*. Online. In: *Carolashby.com*. 29. 03. 2022. Dostupné z: <https://carolashby.com/crime-and-punishment-in-the-roman-empire/>. [citováno 2024-02-02].

vyznačoval. Tou otázkou je, zda tyto tresty – upálení, ukřižování, předhození dravé zvěři, byly opravdu efektivní a úspěšně snižovaly počty spáchaných zločinů či nikoliv.

Římské občanství bylo po většinu římské historie důležitým faktorem, který hrál roli v ukládání trestů. Římští občané měli dlouho výhodu v tom, že se na ně nevztahovaly ty nejtvrďší tresty a místo toho byli potrestáni milosrdnějšími způsoby, mezi které patřila možnost spáchat sebevraždu (nucená sebevražda), vyhnanství, nebo poprava stětím. Cizinci a otroci taková privilegia samozřejmě neměli. Pro ty byly naopak připraveny ty nejkrutější hrdelní tresty nazývané jako *summa supplicia*. K těmto trestům odsouzení pachatelé, ženy i muži, se nazývali *noxii*.⁹⁷

Právě ještě za Republiky představovalo římské občanství důležitou ochranu v oblasti ukládání trestů. Udělit římskému občanovi trest smrti nebylo bráno na lehkou váhu a účelem rozhodně nebyla krutost. Naopak tresty *summa supplicia* běžně postihovaly otroky či cizince. To se oficiálně změnilo ve 2. st., kdy začal římský trestněprávní systém brát v potaz, do jaké ze dvou společenských tříd pachatel, který byl římským občanem, patřil. Nejmilosrdnějším a nejdůstojnějším trestem smrti byla poprava stětím, které se od té chvíle ale mohli dočkat pouze ti váženější občané Říma – *honestiores*. Těm méně šťastným jedincům, kteří spadali do nižší společenské třídy *humiliores*, byly v císařství již ukládány tresty smrti stejné úrovně brutality, jaká dříve mohla potkat jen římské neobčany. Těmito tresty byly *damnatio ad bestias*, upálení a ukřižování.⁹⁸ Uložený trest musel být vykonán v době 1 roku od odsouzení jedince.

8.1.1 **Damnatio ad bestias**

Trest *damnatio ad bestias*, který se stal populárním zejména v období císařství, znamená v překladu předhození divoké zvěři. Vykonání tohoto trestu

⁹⁷ KYLE Donald. *Spectacles of Death in Ancient Rome*, str. 91

⁹⁸ HARRIES Jill. *Law and Crime in the Roman World*, str. 36

ASHBY Carol. *Crime and Punishment*. Online. In: *Carolashby.com*. 29. 03. 2022. Dostupné z: <https://carolashby.com/crime-and-punishment-in-the-roman-empire/>. [citováno 2024-02-02].

se odehrávalo v rámci bohatého programu v amfiteátrech, jehož součástí byly zápasy gladiátorů nebo třeba lovení divokých zvířat profesionálními lovci - *venationes*. *Damnatio ad bestias* probíhalo tak, že odsouzení byli, velmi stroze oděni, přivedeni do arény, kde bylo vyhlášeno jejich odsouzení a následně byli přivázáni ke kůlu, kde už pouze čekali na krutou smrt.⁹⁹

Byl to trest často postihující otroky či válečné zajatce nebo svobodné muže odsouzené za únos či vraždu. Výrazný vliv na uložení tohoto specifického trestu mělo nikoliv římské občanství, ale sociální postavení pachatele, který byl římským občanem. Pokud se jednalo o římského občana vyššího postavení (*honestiores*), bylo nemyslitelné, aby mu byl uložen takto krutý trest smrti. Smrt předhozením dravé zvěři byla pro pachatele obzvlášť ponižující a pro diváky představovala tato poprava brutální představení. Právě skutečnost, že k výkonu tohoto trestu nedocházelo v soukromí, ale před davem lidí je podstatná, protože prohlubovala zesměšnění odsouzeného, který věděl, stejně jako obecnost, že setkání s divokým zvířetem nemá šanci přežít, v čemž tkvěla určitá zlověstnost. Tváří v tvář zvířeti musel jedinec cítit obrovskou beznaděj a všepohlcující strach. Pachatelé-gladiátoři měli alespoň výhodu tréninku, zbroje a zbraně, tudíž šli do zápasu jistě alespoň s malým pocitem naděje.¹⁰⁰

Římský spisovatel Lucius Apuleius ve svém díle z 2. st. n. l. „Zlatý osel“ popisuje *damnatio ad bestias* následovně. Vlastní překlad:

„Zločinci, čelící beznadějnému osudu, byli přesto dobře krmeni, aby byla vykrmena zvířata...K dovezení těchto statečných zvířat ze zahraničí, sloužících jako popravčí pro ty odsouzené na smrt, bylo vynaloženo zvláštního úsilí.“¹⁰¹

⁹⁹ CARUCCI Margherita. The Spectacle of Justice in the Roman Empire. Online. In: *The Impact of Justice on the Roman Empire (Gent, June 21-24, 2017)*. Leiden, The Netherlands: Brill, 2019, s. 212-233. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/336088769_The_Spectacle_of_Justice_in_the_Roman_Empire. [citováno 2023-10-23].

KYLE Donald. *Spectacles of Death in Ancient Rome*, str. 53, 78

¹⁰⁰ Tamtéž

¹⁰¹ *Damnatio ad bestias*. Online. Dostupné z: https://penelope.uchicago.edu/~grout/encyclopaedia_romana/gladiators/bestias.html. [citováno 2024-02-03].

Popravy se v aréně tímto způsobem prováděly, jak jsem již uvedla, jako součást bohatého programu navrženého pro pobavení obecnosti a udržení jeho pozornosti. Nazývaly se „ludi meridiani“, *ludi* znamená v překladu veřejné hry, *meridiani* znamená poledne. Jednalo se tedy o polední popravy.¹⁰²

Římský básník Marcus Valerius Martialis popisuje ve svém díle „Liber Spectaculorum“ následující:

„Qualiter in Scythia religatus rupe Prometheus adsiduum nimio pectore pauit auem, nuda Caledonio sic uiscera praebuit urso non falsa pendens in cruce Laureolus. uiurbant laceri membris stillantibus artus inque omni nusquam corpore corpus erat. deinque supplicium <meruit quo crimine tantum?> uel domini iugulum foderat ense nocens, templa uel arcano demens spoliauerat auro, subdiderat saeuas uel tibi, Roma, faces. uicerat antiquae sceleratus crimina famae, in quo, quae fuerat fabula, poena fuit.“¹⁰³

Vlastní překlad:

„Stejně jako Prometheus, přivázaný ke skalnatému útesu ve Skýtii, krmil neúnavného ptáka svou bohatou hrudí, tak i Laureolus, vysídí na nikoliv falešném kříži, odevzdal své bezbranné vnitřnosti kaledonskému medvědovi. Jeho zmrzačené končetiny zažíva kapaly (krví) a v jeho celém těle nebylo žádné tělo. Potom, jakým velkým zločinem si zasloužil takový trest? Bud' bědoval a bodl svého pána mečem do krku, nebo byl šílený a okradl chrám o jeho zlatý poklad, nebo na tebe kradmo zaútočil barbarskými pochodněmi, Říme. Tento muž předčil zločiny starých příběhů, v tomto případě, co bývalo příběhem, bylo opravdu trestem.“

8.1.2 Poena cullei

Poena cullei můžeme přeložit jako „trest pytle“. Pro Římany měl nepochybně velký symbolický a náboženský význam a byl jakousi rituální popravou.

¹⁰² BROTHERS Bethany. *Ludi Meridiani – Executions*. Online. In: Thespectaclesofapuleius.weebly.com. Dostupné z: <http://thespectaclesofapuleius.weebly.com/ludi-meridiani.html>. [citováno 2024-02-03].

¹⁰³ Tamtéž

Stejně jako u *summa supplicia*, součástí krutosti potrestání pachatele bylo i to, že tělu pachatele byl odepřen řádný pohřeb. Nejstarší známé použití trestu pytle se datuje do roku 101 př. n. l., kdy jím byl potrestán muž za vraždu své matky. Začal se pravidelně používat pravděpodobně na konci 3. st. př. n. l. nebo na začátku 2. st. př. n. l.¹⁰⁴

Následující pasáž z Digest popisuje podstatu tohoto trestu a ilustruje užitím fráze, „jak je předepsáno našimi předky“, že trest pytle byl považován za trest tradičně vyhrazený pro otcovrahy.

Vlastní překlad: „*Trest za otcovraždu, jak určili naši předci, spočívá v bití pachatele bičí potřísněnými jeho krví, poté bude zašit do pytle se psem, kohoutem, zmijí a opicí, a tento pytel bude vhozen do hlubin moře, v případě, že je moře po ruce; v opačném případě bude předhozen divoké zvěři, podle císařských nařízení Božského Hadriána.*“¹⁰⁵

V určitou chvíli začala být do koženého pytle přidávána nejrůznější živá zvířata, která měla pachateli ještě více znepríjemnit tento trest. Otcovrah byl viděn jako bytost, která svými činy dosáhla nejhlubšího morálního dna, jako bytost nečistá, zamořující okolní svět svou přítomností. Toto smýšlení je spojeno s pojmem miasma¹⁰⁶, kdy se mělo za to, že pachatel svou zkažeností doslova zamořuje prostředí kolem sebe, že z něj sálá jakási nečistota, kterou měla zvířata vložená do pytle absorbovat.¹⁰⁷

Není však jasné, zda byla do pytle přidáváno více druhů zvířat najednou, nebo bylo vybráno pouze jedno ze zvířat. Výše uvedená citace z Digest by ve svém gramatickém vyjadřování naznačovala, že byla zvířata dána do pytle všechna najednou. Pokud tomu tak bylo, pachateli to jeho podmínky rozhodně neulehčilo, protože můžeme předpokládat, že zvířata uvězněna ve stísněném prostoru pytle nebyla vůči sobě navzájem a vůči pachateli zrovna přívětivá.

¹⁰⁴ KYLE Donald. *Spectacles of Death in Ancient Rome*, str. 216, 217

¹⁰⁵ Digesta 48.9.9. Online. Dostupné z: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D48_Scott.htm#IX. [citováno 2024-02-10].

¹⁰⁶ pojem miasma pochází z řečtiny a znamená znečištění

¹⁰⁷ KYLE Donald. *Spectacles of Death in Ancient Rome*, str. 217

Paulovy Sentence v Knize 5., titulu 24., popisují, že podle *lex Pompeia* trestem za otcovraždu již není poena cullei, nýbrž upálení či předhození divoké zvěři.

Pokud se naskytl problém nedostupnosti vodní plochy, nejčastěji bylo zmiňováno moře, císař Hadrián povolil jako náhradu za obvyklý trest pytle uložit pachateli trest „damnatio ad bestias“.¹⁰⁸

8.1.3 Upálení

Upálení neboli vivus exuri, bylo jedním z obzvláště krutých trestů, který se často aplikoval u žhářů. Bylo tak stanoveno již v Zákoně 12 desek, na desce VIII., v ustanovení desátém.¹⁰⁹

Vědomé a úmyslné založení ohně bylo považováno za trestný čin a podle tohoto zákona bylo korespondujícím trestem upálení, kterému předcházelo zbičování pachatele. Upálení mělo stejně jako ukřižování zjevný rituální, náboženský podtext. Smrt ohněm byla vnímána jako forma „očistění“ pachatele od jeho hříchů. Zároveň, stejně jako ukřižování nebo předhození divoké zvěři, mělo upálení silný vizuální efekt na diváky. Pohled na výkon tohoto trestu smrti musel v naprosté většině lidí vyvolávat nepříjemné pocity.

V době pozdního císařství, za Dominátu, bylo upálení často zpřísněným trestem užívaným pro pachatele sexuálních trestných činů.¹¹⁰

8.1.4 Ukřižování

Ukřižování, latinsky „crucifixio“, bylo další obzvláště krutou formou trestu smrti. V západním světě je nejčastěji spojeno s počátky křesťanství v podobě ukřižování Ježíše Krista, ale tento trest je ve skutečnosti mnohem starší. Má pravděpodobně původ ve starověké Persii a na Blízkém Východě a byl praktikován mnoha starověkými civilizacemi předtím, než ho Římané převzali a upravili k obrazu svému. Tímto způsobem byly nejčastěji trestány ty nejtěžší

¹⁰⁸ Tamtéž

¹⁰⁹ SKŘEJPEK Michal, *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*, str. 43

¹¹⁰ KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 340

zločiny, které významně ohrožovaly stabilitu římského státu, například vražda, ozbrojená loupež, povstání nebo terorismus.

Ukřižování bylo nejdříve „obyčejným“ trestem, kdy pachatel nesl kříž, ke kterému byl přivázaný, zatímco byl bičován, přičemž účelem tohoto trestu nebyla jeho smrt. Postupně byl upraven a stal se z něj trest smrti. Tímto způsobem byli běžně trestáni otroci, ale také povstalci židovského nebo křesťanského vyznání.¹¹¹

Ukřižování se provádělo tak, že se odsouzený připevnil k dřevěnému kůlu nebo dřevěné struktuře ve tvaru kříže. Připevnění proběhlo formou obyčejného přivázání rukou a nohou nebo formou bolestivější, a to přibitím rukou a nohou odsouzeného pomocí hřebů. Osoba následně umírala velmi pomalou a bolestivou smrtí, kombinací různých faktorů jako je ztráta krve, udušení a vystavení přírodním živlům.

Ukřižování jedinci byli vystavováni na odív, například podél rušných cest. Důvodem bylo odrazení nepřátel a potenciálních pachatelů skrze vzbuzení respektu a strachu, což byl ostatně hlavní důvod, proč se ukřižování a další kruté tresty vystavovaly takto na odív veřejnosti.

S ukřižováním souvisí výraz „furca“, v překladu vidlice. Jednalo se o nástroj užívaný k mrskání i vykonání trestu smrti. Bartošek uvádí, že se tato „vidlice“, kterou Baumann popisuje jako „neplodný strom“, užívala také jako konstrukce k ukřižování a oběšení odsouzených pachatelů. Mezi odborníky není jednoznačná shoda v tom, jaký přesně byl vztah ukřižování a furca. Jeden z názorů je takový, že furca byla jakousi přípravou na samotný trest ukřižování.¹¹²

¹¹¹ KYLE Donald. *Spectacles of Death in Ancient Rome*, str. 53

¹¹² BAUMAN Richard, A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*, str. 151, 203
BARTOŠEK Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 160

8.2 Odsouzení k otroctví

8.2.1 *Damnatio ad metala*

Tímto trestem, zavedeným v době Principátu, byli pachatelé na doživotí odsouzeni k těžké práci v dolech. „Na doživotí“ však nemuselo trvat tak dlouho, jak by se mohlo na první pohled zdát, protože mnozí jedinci umírali v důsledku těžké práce a neblahých životních podmínek předčasně. Takto odsouzení jedinci bývali většinou nízkého společenského postavení, a rozsudkem ztratili svou „svobodu“, pokud byli římskými občany tak své občanství ztratili a staly se z nich otroci nuceni k práci.¹¹³

V kontextu předčasných úmrtí odsouzených, díky špatným podmínkám a tvrdé práci, vyvstává otázka, o kolik byl tento trest lepší než tresty smrti. Pracující odsouzení – otroci, měli v podstatě nulové šance na přežití a získání svobody, na rozdíl od gladiátorů.

8.2.2 *Damnatio ad ludum a Damnatio ad gladium*

Počátek profesionálně trénovaných odsouzených pachatelů můžeme najít v pozdní Republice, kdy byly tyto osoby dokonce odměňovány za svůj výkon.¹¹⁴ V mnoha ohledech bylo *damnatio ad ludum gladiatorum aut venatorium* daleko lepší variantou trestu než *damnatio ad gladium* (smrt mečem). Zatímco u „smrti mečem“ se jednalo o odsouzené pachatele, kteří byli bez výcviku posláni na smrt, „bojovat“ s trénovanými profesionály před zraky obecnosti, u *damnatio ad ludum* byl odsouzený poslán do gladiátorské školy, kde mu byl poskytnut výcvik a následně bojoval v aréně, přičemž měl k dispozici zbraně, kterými se mohl bránit. Pro obecnost musely být souboje gladiátorů mnohem zajímavější podívanou, protože díky jejich tréninku nebylo úplně jednoznačné, zda z boje vyvážnou živí či nikoliv. Naopak posílání netrénovaných trestanců do arény

¹¹³ KYLE Donald. *Spectacles of Death in Ancient Rome*, str. 72, 73

¹¹⁴ KYLE Donald. *Spectacles of Death in Ancient Rome*, str. 79

bojovat představovalo pouze chvilkové oddálení smrti pro odsouzeného, který věděl, že nemá šanci boj přežít.

Gladiátoři měli v římské společnosti zvláštní postavení. Na jednu stranu na ně bylo nahlíženo s opovržením díky jejich nízkému původu a zločinům, které spáchali. Na druhou stranu byli obdivováni pro svou statečnost, zdatnost a disciplínu. Faktem ale bylo, že stáli mimo „slušnou“ římskou společnost.¹¹⁵

Zatímco *noxii*, odsouzení ke „smrti mečem“ museli být takto potrestáni do 1 roku od vynesení rozsudku, pro jedince odsouzeného ke gladiátorským soubojům žádné takové omezení neplatilo. Mohli být do souboje posláni kdykoliv, a dokonce měli i šanci být jednoho dne propuštěni na svobodu, což se o ostatních formách trestů říct nedá.¹¹⁶

8.3 Vyhnanství

Vyhnanství neboli exil, měl v římské společnosti různé formy. V pozdní Republice byla zavedena jakási „dohoda“, stojící zpočátku mimo právní úpravu, která umožňovala odsouzenému zvolit si dobrovolné vyhnanství, ta se nazývala „zákaz vody a ohně“.

Dobrovolné vyhnanství bylo však postaveno mimo tresty. Nebylo vnímáno jako skutečný trest, ale jako jiná možnost vypořádání se s pachatelem. Cicero říká následující (vlastní překlad):

„Exil není hrdelním trestem; jedná se o útěk před trestem. V žádném z našich zákonů není exil trestem za zločin. Ti, kteří se chtějí vyhnout uvěznění, smrti nebo hanbě (ignominia) hledají útočiště v exilu, jako ve svatyni. Pokud by zůstali v Římě, přišli by o občanství jen pokud by přišli o život. Ale když odejdou do exilu, neztrácí své občanství zákonem, jsou ho zbaveni svým vlastním aktem

¹¹⁵ KYLE Donald. *Spectacles of Death in Ancient Rome*, str. 80

¹¹⁶ BAUMAN Richard, A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*, str. 158

opuštění. Uprchlík o něj přijde ve chvíli, kdy se stane exulantem, tehdy, když získá občanství jiného státu.“¹¹⁷

Podle Cicera byl dobrovolný pachateli umožněn buď před nebo po vynesení rozsudku. Magistrát měl v rukou rozhodnutí, zda uvězní obžalovaného čekajícího na soud nebo odsouzeného čekajícího na vykonání rozsudku či nikoliv. Pokud však osoba uplatnila verbálně nárok na dobrovolné vyhnanství, musel ji magistrát pod tlakem zvyklostí propustit. Pachatel musel poskytnout na oplátku peněžitou záruku.¹¹⁸

Aquae et ignis interdictio neboli „zákaz vody a ohně“ byl jedním z forem vyhnanství. Jak jsem již zmínila v kapitole o veřejném trestání, tento dobrovolný exil byl pro odsouzeného alternativou k uloženému trestu. Byl postaven na tom, že římský občan byl připraven o „vodu a oheň“, v tom smyslu, že přišel o přístup k základním životním potřebám. Přišel o římské občanství a stal se z něj v podstatě vyvrhel, byl postaven mimo římskou komunitu, aniž by byl vyhnán mimo území Říma. Nemohl se účastnit veřejného života, obchodu a nepožíval právní ochrany. To vyústilo v jeho velké strádání, které mohlo v závislosti na závažnosti spáchaného zločinu trvat různě dlouhou dobu, nebo mohlo být přetvořeno v trvalé vyhnanství.

Trest vody a ohně byl jako dobrovolná forma vyhnanství namísto trestu využíván i v dobách, kdy byli pachatelé souzeni před soudními porotami – *quaestiones*. Na konci římské republiky byl však ukládán již jako samostatný trest.¹¹⁹

Tato zvyklost, výběr mezi trestem a dobrovolným vyhnanstvím, však neplatila ve všech případech. Například Cicero zaznamenal, bez hlubšího vysvětlení, že muž odsouzený za *parracidium* se nemohl tímto způsobem vyhnout „trestu pytle“.¹²⁰

¹¹⁷ BAUMAN Richard, A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*, str. 14

¹¹⁸ BAUMAN Richard, A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*, str. 15

¹¹⁹ KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*, str. 330

¹²⁰ BAUMAN Richard, A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*, str. 17

Vyhnanství jako trest bylo podle všeho běžně ukládáno, hlavně v císařství, pouze výše postaveným členům římské společnosti – *honestiores*.¹²¹

Relegatio je považováno za mírnější formou vyhnanství než *deportatio*. Rozdíl mezi nimi není však vždy jasný. *Relegatio* mohlo mít podobu zákazu pobytu na určitém místě nebo příkázání pobytu na určitém místě. Bylo vykonáno na úřední příkaz, nebo na základě rozsudku trestního soudu. Někdy bylo spojeno i se ztrátou římského občanství či majetkovým trestem. Nedovolený návrat mohl mít pro pachatele fatální důsledky, protože někdy bylo *relegatio* udělováno zároveň s podmínkou trestu smrti v případě návratu bez povolení.¹²²

Deportatio se jako začalo používat jako samostatný trest v dobách císaře Tiberia¹²³. Představovalo ten nejpřísnější trest vyhnanství vůbec. Je to i proto, že toto vyhnanství bylo zpravidla doživotní, pachatel se již nikdy nesměl vrátit. Došlo k propadnutí jeho majetku a ztrátě římského občanství. Pachatelé odsouzeni k tomuto trestu byli zpravidla odvezeni na ostrov poblíž Itálie nebo do egyptské oázy.¹²⁴ Stejně jako u trestu *relegatio*, návrat pachatele, který byl odsouzen k deportaci na území, ze kterého byl vyhnán, by pro něj znamenal smrt.

¹²¹ BAUMAN Richard, A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*, str. 7

¹²² BARTOŠEK Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 275

¹²³ Římský císař vládnoucí v letech 14 až 37 n. l.

¹²⁴ BARTOŠEK Milan. *Encyklopedie římského práva*, str. 132

Závěr

V této bakalářské práci jsem prozkoumala komplexnost trestního práva starověkého Říma a nastínila mnohostrannou povahu násilí a mechanismy používané římským právním systémem k postihu násilných trestných činů.

Trestní represe násilných trestných činů se ve starověkém Římě výrazně vyvíjela a přizpůsobovala v závislosti na politickém vedení, ale co ji charakterizovalo po celou římskou historii, je nerovný přístup k trestání římského obyvatelstva a krutost mnoha druhů trestu smrti. Jedním z nejzásadnějších poznatků, které jsem zkoumáním materiálů k této práci získala je, že násilí hrálo v římské společnosti a v římském právu klíčovou roli. Vůči římským občanům v rámci protiprávního jednání nebylo tolerováno, avšak jako nástroj římského státu při uplatňování trestní represe bylo skutečně skoro až vyzdvihováno. Koncept základních lidských práv a svobod a rovného zacházení osob před zákonem nemohl být Římanům více cizí, proto prvek násilí a krutosti v trestání pachatelů nebyl ničím zvláštním.

Římské právo se v tomto ohledu nedrželo zpátky a z dnešního pohledu ukládalo velmi kruté tresty smrti, které měly zároveň často sloužit jako podívaná pro římské obyvatelstvo. Otázkou je, kolik diváků nalézalo v této kruté podívané zvrhlé uspokojení a kolika z nich se pohled na trestaného pachatele hnusil. Není pochyb o tom, že zavedení těchto krutých trestů smrti do současné praxe trestání, a to nejen v České republice, ale ve většině moderních států, by bylo nepředstavitelné.

Je však třeba říct, že římské trestní právo povětšinou chápalo hrůzostrašnost ukládaných trestů smrti, proto je vyhradilo pouze pro ty nejhorší zločiny jako byla otcovražda či vlastizrada.

Není pochyb o tom, že římské trestní právo přineslo moderním právním systémům mnoho konceptů, které se v pozměněné podobě zachovaly dodnes, přestože nezanechalo tak významný odkaz jako římské soukromé právo.

Použitá literatura

Monografie

1. BARTOŠEK Milan. *Encyklopedie římského práva*. Panorama, 1981. bez ISBN
2. BAUMAN Richard, A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. Routledge, 1996. ISBN 0-203-42858-7.
3. DU PLESSIS Paul J., ANDO Clifford, TUORI Kaius. *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*. Oxford University Press, 2016. ISBN 9780198728689.
4. HARRIES Jill. *Law and Crime in the Roman World*. New York: Cambridge University Press, 2007. ISBN 978-0-521-82820-8.
5. KINCL Jaromír, SKŘEJPEK Michal a URFUS Valentin. *Římské právo*. Praha: C.H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031-
6. KYLE Donald. *Spectacles of Death in Ancient Rome*. London: Routledge, 1998. ISBN 0-203-00635-6.
7. ROBINSON Olivia. *The Criminal Law of Ancient Rome*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1995. ISBN 978-0801867576.
8. SKŘEJPEK Michal, *Prameny římského práva: Fontes iuris romani*. 2. vyd. Praha: LexisNexis, 2004. ISBN 80-86199-89-4.

Internetové zdroje

1. ASHBY Carol. *Crime and Punishment*. Online. In: *Carolashby.com*. 29. 03. 2022. Dostupné z: <https://carolashby.com/crime-and-punishment-in-the-roman-empire/>. [citováno 2024-02-02].
2. BROTHERS Bethany. *Ludi Meridiani – Executions*. Online. In: *Thespectaclesofapuleius.weebly.com*. Dostupné z: <http://thespectaclesofapuleius.weebly.com/ludi-meridiani.html>. [citováno 2024-02-03].
3. CARUCCI Margherita. *The Spectacle of Justice in the Roman Empire*. Online. In: *The Impact of Justice on the Roman Empire (Gent, June 21-24, 2017)*. Leiden, The Netherlands: Brill, 2019, s. 212-233. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/336088769_The_Spectacle_of_Justice_in_the_Roman_Empire. [citováno 2023-10-23].
4. *Damnatio ad bestias*. Online. Dostupné z: https://penelope.uchicago.edu/~grout/encyclopaedia_romana/gladiators/bestias.html. [citováno 2024-02-03].
5. EPKE Sierra. *Criminal Law and Parricide in a Reflection of Social Parameters from the Roman Monarchy into the Early Empire*. Online. Lincoln, 2021. Honors Thesis. University of Nebraska-Lincoln. Dostupné z: <https://digitalcommons.unl.edu/honorstheses/358>. [citováno 2023-10-23].
6. JOHNSON Allan Ch., COLEMAN-NORTON Paul R., BOURNE Frank C. *Ancient Roman Statutes*. Austin, 1961, n. 8, s. 9-18. Dostupné z: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/twelve_Johnson.html. [citováno 2023-01-02].
7. MACCORMACK Geoffrey. *Fault and Causation in Early Roman Law: An Anthropological Perspective*. Online. *Revue internationale des droits de l'antiquité*, Vol. 28, 1981, s. 99. Dostupné z: <http://local.droit.ulg.ac.be/sa/rida/?tdm=1981>. [citováno 2024-01-01].

8. NGUYEN Nghiem L. *Roman Rape: An Overview of Roman Rape Laws from the Republican Period to Justinian's Reign*. Online. Michigan Journal of Gender & Law. 2006, Volume 13, Issue 1, s. 76-112. ISSN 2688-5565. Dostupné z: <https://repository.law.umich.edu/mjgl/vol13/iss1/3>. [citováno 2023-10-23].
9. Policie České republiky. *Oznámení trestného činu: POSTUP PŘI PODÁNÍ TRESTNÍHO OZNÁMENÍ*. Online. In: Policie.cz. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/oznameni-trestneho-cinu.aspx?q=Y2hudW09MQ%3d%3d>. [citováno 2023-01-02].
10. RIGGSBY Andrew. criminal law, Roman. Online. In: *Oxfordre.com*. Oxford University Press, 27. 07. 2017. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199381135.013.8153>. [citováno 2023-23-10].
11. SMITH William. *Incendium*. Online. In: A Dictionary of Greek and Roman Antiquities. London: John Murray, 1875, s. 632-633. Dostupné z: https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Incendium.html. [citováno 2024-02-03].
12. SOUTHON Emma. The Invention of Murder: How the Ancient Romans Codified Their Bizarre Views on Murder. Online. In: *Crimereads.com*. Literary Hub, 10. 03. 2021. Dostupné z: <https://crimereads.com/the-invention-of-murder-how-the-ancient-romans-codified-their-bizarre-views-on-murder/>. [citováno 2023-10-23].